

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

12-11
november
2003

bijen

MAA
NDB
BLAD
VOOR
IMKERS

Graftombe

In de sinds 1976 als landschap beschermde begraafplaats van de Sint-Fredeganduskerk aan de Lakkorslei te Deurne-Antwerpen bevindt zich de grafzerk van de 'Familie Embrechts-Verheyen' (Mevr. †1945 - Mr. †1989). Op de rechtstaande arduinen steen hangt een bronzen plaquette waarop een bijenkorf en bijen boven twee handen staan afgebeeld. Dit vermoedelijk als verwijzing naar de zielenbijen en/of de zuivering en wedergeboorte van de overleden vrouw en man, die weer herenigd zullen worden in het hiernamaals. Want van in de oudheid beschouwde men o.a. de bijen als 'zielendiertjes'. Men was namelijk de mening toegedaan dat de ziel van de mens het lichaam kon verlaten tijdens zijn slaap of bij zijn dood, onder de vorm van een bij. Wanneer iemand stierf, nam de ziel de gestalte aan van o.a. een bij, die bleef rondwaren op aarde om een pasgeboren kind te bezielen of een lange en moeilijke reis te ondernemen naar het dodenrijk. Evenzo zag men reeds van in de oudheid in honing zowel een zuiverende als een conserverende kracht. Alzo werd o.a. in het oude Griekenland tijdens de Eleusinische mysteriën honing gegeven aan de ingewijden van hogere orde, als teken van nieuw leven. In de Mithrascultus werden de handen van de myste met honing gereinigd, wanneer hij de rang van 'Leo' en van 'Persica' toegediend kreeg. Wat per inwijdingsniveau respectievelijk leidde tot zuivering en wedergeboorte. Zelfs de gewoonte in de vroegchristelijke tijd, om de dopeling na de doop en de opname in de kerk een beker met melk en honing te geven als teken van zijn bovennatuurlijk kinschap, kan in deze context geplaatst worden. En tenslotte wordt de hereniging van een echtpaar in het hiernamaals dikwijls gesymboliseerd door twee handen die elkaar de hand reiken.

Paul Adriaensen: Iconografie van de honingbij in de Lage Landen, pag. 99-101 (ISBN 90 6215 622 3).

Muizen en spitsmuizen in bijenkasten.....	Peter Elshout	299
Imkerervaringen in november	Jacques Sauren	301
Plant en bij		
Bijenplant in beeld	Arjen Neve	302
Solitaire bijen	Pieter van Breugel	304
Foto van de maand	H. Leeftang	305
Van imker tot imker	Ko Zoet	306
Wespen vogelvrijverklaard.....	Peter Elshout	308
Uit de praktijk		
Antwoord uit de praktijk	Mari van Iersel	309
Uit de imkergemeenschap		
110-jarige imkersvereniging	Klaas Sluiman	311
Achterhoek bezoekt Immenhof	Frans van Tongeren	312
Twee prachtige dagen op 'Schier'	Ben Trip	313
Tenen stolp als bijenkorf	Toon Brekelmans	315
Wonderlijke waarnemingen		
Nog één keer flauwgevallen moertjes		316
PPO-Bijen		
Themadag winterbehandeling tegen de varroamijt		317
Gezondheid		
Terug naar kleine bijen? (3)	Thomas Kober	318
De lezer schrijft		
Raampjes zonder draad of kunstraat	Wendy Frehé	319
Bijen omgeving		
Tientallen bijen doden paard.....	Jan van de Veluwe	320
Paarden en bijen	Mari van Iersel	321
Organisaties		
ABTB Bij gepraat (21)		322
VBBN Uit het Hoofdbestuur		322
Dimethoaat veroorzaakt spuitschade		323
Familieberichten.....		324
Cursussen		325
Kalender		326
Vraag en aanbod.....		327

Van de redactie

Deze maand trekt een hele stoet dieren in ons blad voorbij: muizen, wolbijen, wespen en zelfs paarden: toch nog wat leven in deze donkere novembermaand, waarbij alle leven in de natuur zich lijkt te verschuilen en terug te trekken onder aardkorst en boomschors. De bijen zitten op tros en bewegen minimaal. Het is heel stil rond de bijenkasten.

Verder in dit nummer: het derde deel van de door Mari van Iersel vertaalde drieluik over kleinere bijen uit kleine werkstercellen.

Het is langzamerhand bekend aan het worden dat in de natuurbouw de afstand tussen de raten -hart op hart- rond het broednest doorgaans kleiner is dan wij met onze afstandshouders forceren, nl. 35 mm i.p.v. 38,5 mm, oftewel 11 raten i.p.v. 10 raten. Deze kleinere afstand is gunstiger voor de warmtehuishouding en dus voor de weerstand tegen de varroamijt. Maar het is minder bekend, dat iets vergelijkbaars ook aan de hand kan zijn met de werkstercellen, die van nature oorspronkelijk kleiner zijn dan zoals zij in het kunstraat sinds ongeveer een eeuw gevormd zijn. Er zijn veel vooroordelen over grotere bijen, maar de bedoelde grotere honingproductie lijkt niet gehaald te zijn, en de bijen blijken ook niet vitaler en gezonder -integendeel!

Al gaat het omschakelen naar kleinere cellen niet altijd gemakkelijk, onderzoek wat mogelijk is. Laten we ons, in de woorden van Mari bij het eerste deel van dit drieluik, herbezinnen op de biologische basis van de honingbij.

Astrid Schoots

Muizen en spitsmuizen als onderhuurders in bijenkasten

Peter Elshout

Ook muizen kunnen aan bijenvolken schade toebrengen. Zeker in een koude winter is een bijenkast een relatief warm onderkomen voor muizen. De hoogte van de vliegspleet is wel bepalend of zij binnen kunnen komen. Een bijenvolk in winterrust biedt muizen niet alleen een onderkomen, maar ook voedsel in de vorm van opgeslagen stuifmeel en wasraten.

Muizen zijn oorspronkelijk graan- en zaadeters; gedomesticeerde muizen eten letterlijk alles wat eetbaar is, tot aan bevroren vlees in diepvriescellen toe. Deze sociale dieren bouwen zelfs een nestje om te slapen of om voor nageslacht te zorgen. Muizen zullen niet alleen het door bijen verlaten ratenbestand grote schade toebrengen, ze veroorzaken daarbij zoveel onrust dat bijen de wintertros verlaten en aan de kou zullen bezwijken. Volken die met regelmaat gestoord worden nemen meer voer op, hun middendarm raakt overvol waarna ziektes als roer, nosema en amoebiase niet uit kunnen blijven. Muizen knagen niet alleen een weg door het ratenbestand maar zullen kasten vervaardigd van styropor vaak onherstelbaar beschadigen.

Het bovenstaande is alleen van toepassing op echte muizen zoals de huismuis (*Mus musculus domesticus*) en de veldmuis (*Microtus arvalis*).

Spitsmuizen

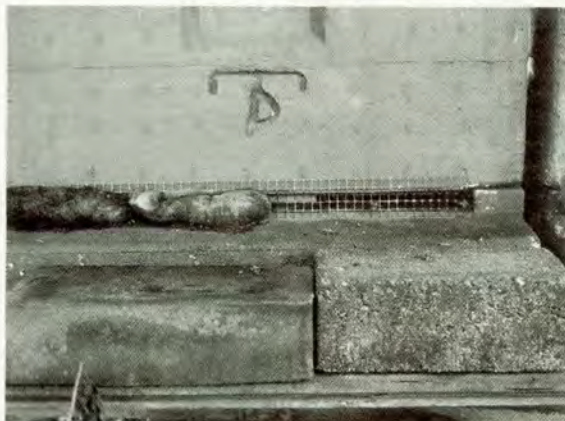
Spitsmuizen zijn geen knaagdieren zoals de huis- en veldmuis. De gebitten van deze totaal andere dieren vertonen dan ook in het geheel geen gelijkenis. Het zijn de kleinste zoogdieren, maar ook een van de meest vechtlustige. In tegenstelling tot gewone muizen hebben spitsmuizen kleine, bijna onopvallende oren en ogen. Hun snuit is lang en spitsuitlopend, voorzien van vele lange tastharen. Ze leven verscholen in gangen. Hun aanwezigheid is vaak alleen waar te nemen door hun hoog piepend geluid dat zij naast ultrasone geluiden produceren. Spitsmuizen hebben een drie uursritme waarbinnen ze vooral 's nachts actief zijn.

Hoe kleiner het dier des te groter is zijn oppervlakte ten opzichte van de inhoud en des te groter het verlies aan warmte door uitstraling. Alleen door een continue stroom van voedsel kan dit verlies gecompenseerd worden. Spitsmuizen zijn dan ook bijna altijd in beweging, opzoek naar voedsel. Als deze kleine

299

Een muizenest in het hart van de bijenraat. Of dit volk gestorven is aan de overlast door muizen, of aan de verwaarlozing en het achterwegen laten van een varroabestrijding, blijft een vraag.

Muizengaas in april tijdens een stuifmeeldracht, zal indien niet op korte termijn verwijderd, de doodsoorzaak van het volk worden. Foto's: P. Elshout.

300

vleeseters 2 à 3 uur geen eten hebben gehad zullen ze van honger sterven. Het zijn echte insecteneters, maar eten ook bijna elk ander dier dat klein genoeg is om te overmeesteren, zoals wormen en slakken. Ze eten ook aas en net als vele andere roofdieren dagelijks een klein beetje plantaardig voedsel. Dagelijks eten spitsmuizen wel $\frac{3}{4}$ van hun eigen lichaamsgewicht. Ze houden geen winterslaap en zijn zeker in de winter extra actief om te kunnen overleven.

Spitsmuizen als bijeneters

Spitsmuizen, zeker de dwergspitsmuizen (*Sorex minutus*) kunnen zonder veel moeite door een vliegspleet van 7 mm een bijenkast binnendringen. Als deze kleine rover in winterse omstandigheden een bijenkast binnenkomt, kan hij in zijn eentje een ware slachting aanrichten. De bijen aan de buitenzijde van de tros worden er als het ware afgeplukt. Bijen zijn in winterse omstandigheden niet in staat weerstand te bieden.

Aan de resten van bijenonderdelen, ergens in een hoekje van de bijenkast, is te zien welke predator dit kerkhof creëert. Naast de vele vleugeltjes, pootjes en achterlijven, bevinden zich de resten van de borststukken die voorzien zijn van een klein vraatgaatje. De spitsmuizen lepelen die met hun tong door een vooraf gemaakt gaatje leeg. Alle andere delen van de bijen worden versmaad. De lege borststukken met een gaatje is het bewijs dat de bijeneter een spitsmuis is.

De uitwerpselen van deze insecteneter lijken in het geheel niet op die van de gewone muizen. Het is een natte en uiterst penetrant ruikende vuiligheid. De muskusgeur is ook voor bijen zo extreem smerig dat bijen hun woning verlaten.

Het voorkomen van schade door muizen

Spitsmuizen zijn beschermde dieren die niet bestreden mogen worden. De imker kan overlast van muizen en spitsmuizen voorkomen door de vliegspleet af te schermen met een gepuntlast gaas met een maaswijdte van 6,3 x 6,3 mm. Zeker de dwergspitsmuis, die niet groter is dan de hoornaar, is in staat door gaas met een maaswijdte van 8 x 8 mm heen te kruipen. Ook een vliegspleet van 7 mm vormt voor deze minimuis geen barrière. Na het plaatsen van het antimuizengaas zal de imker geregeld de doorgang van de vliegspleet moeten controleren om verstopping van afgestorven bijen te voorkomen. Zijn de buitentemperaturen hoog genoeg voor een reinigingsvlucht dan moet het gaas verwijderd worden. Zeker als er eenmaal dracht is, is het gaas een obstakel voor bijen met stuifmeel. Als de bij zich door het gaas wringt zullen de stuifmeelklompjes van de achterpoten worden getrokken. Het middel is dan erger dan de kwaal. Imkers die hun bijen in bosrijk gebied hebben staan waar veel spitsmuizen voorkomen, en ervaren hebben tot wat deze kleinste zoogdieren in staat zijn, zullen noodgedwongen hun maatregelen moeten nemen.

advertentie

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbvn.nl

Geen koningin, wel een 'koning'

Trouwe lezers van deze rubriek herinneren zich beslist dat zesramertje dat geen koningin wilde aannemen, dat steeds de ingevoerde koningin een doodsteek gaf. Welnu, dat raadsel is opgelost. Een imker met veel ervaring bracht me op hét idee.

Even terug in de geschiedenis. In een zesraamskastje was een kunstzwerm gemaakt. Alle doppen waren uitgebroken op één na, die later uitgebeten werd teruggevonden. Jonge koninginnen die ingevoerd werden gingen een zekere dood tegemoet. Eitjes bleken er wel in te zitten zoals later zou blijken. In eerste instantie werden die echter niet opgemerkt. Ze lagen namelijk her en der verspreid. Hier eentje, daar eentje. Logisch dat ze niet direct gevonden werden. Je kijkt naar een broednest dat er niet was. Wat was het geval? Een dár had zich opgeworpen om het volk te leiden. Een travestiet! Kon geen concurrentie velen, en stak daarom elke echte moer dood. Totdat hij zelf het loodje moest leggen toen hij met zijn volkje ingevoerd werd.

Dat volkje had ook niet het eeuwige leven. Want telkens als er een koningin ingevoerd werd, werd ook een raam gesloten broed meegegeven. Om het op sterkte te houden! Zodat de koningin na haar kroning een hofhouding en onderdanen zou hebben. En die dar? Die werd verzorgd, hoefde niets te doen en kon heel oud worden. Ik werd bij de neus genomen door een bij. Een dár nota bene!

Wat zoemt daar toch?

Zittend en uitrustend in mijn prieel hoorde ik een buurvrouw zich dat een beetje angstig afvragen. 'Het lijken wel bommenwerpers'. Ze had de oorlog mee-gemaakt. Overvliegende vliegende fortent maakten bijna hetzelfde angstaanjagende geluid.

Een andere buurvrouw stelde haar gerust. 'Het zijn zweefvliegen of aardhommeltjes. Die doen niks'.

Nou wortelt in mijn achtertuin een reuzegrote klimop (*Hedera helix*). Wintergroen zei mijn moeder altijd. In de tuin van mijn naaste buur staat een tuinhuisje dat helemaal bedekt is met mijn klimop. Het bevat de plant zo goed dat in deze tijd (het is medio september) nauwelijks blad te zien is, maar alleen bolletjes bloem waar gele meeldraadjes uitsteken. Niet alleen ik zie dat, ook de bijen. Of ze ruiken het. Want de flauwe zoete geur prikkelt toch je neusgaten. Hele kasten moeten hebben staan wachten tot een uur of elf om dan massaal naar deze plek te komen om zich te goed

te doen aan heerlijke nectar. Een paar nieuwsgierige zweefvliegen zijn mee gelift. (Had die buurvrouw toch een beetje gelijk!) Het ontelbare aantal bijen maakt inderdaad een zoemend geluid. Ze hebben het best naar hun zin. Om een uur of vier wordt het zoemen minder en vertrekt de ene bij na de andere. Naar huis waar wapperen op het programma staat. Het vocht moet verdampen, want morgen is er weer een dag!

Is het nu zó erg?

Als de krant in de bus valt is mijn vrouw er als de kippen bij om de laatste nieuwtjes tot zich te nemen. En als er iets staat waar het woord 'honingbij' of 'imker' in genoemd wordt, wordt dat meteen doorgegeven. Zo ook afgelopen dinsdag. 'Fruitteler wordt imker'. Waarom ook niet? Alleen de reden waarom. Hij is namelijk imker geworden omdat er te weinig bijenvolken geleverd kunnen worden die zijn bomen kunnen bestuiven. Hij moest volken huren in België. (Fruitteler Goud woont in Waarde, Zeeland). Niet dat ik iets heb tegen Belgische bijen. Maar dat wij Nederlanders ons zelf niet kunnen bedruipen is toch een veeg teken. En hoe zit het met de gezondheidsverklaringen? Als wij naar de koolzaadvelden in Duitsland gaan, de Flevopolder doet het immers niet meer, moeten we die overleggen bij het heengaan, maar ook met het terugkomen. En elk briefje moet betaald worden! Zodat het bijna liefdewerk oud papier is. Voor zover ik de Vlaamse Imkersbond ken zijn het serieuze lui die best wel weten wat er te koop is. Die ook hun regeltjes hebben. Maar of de Vlaamse Imkers, net als de Nederlandse, zich daar ook allemaal aan houden?

Het zijn gedachtespinsels die bij me opkwamen bij het besef dat Nederland tekort schiet.

Zou het soms zijn dat er hier te veel naar regeltjes geïmkerd moet worden? Is het de angst om een besmetting op te lopen? (Men is er al van teruggekomen om bij vuilbroed alles te vernietigen waardoor imkers stopten.) Zijn het de organisaties die het niet eens kunnen worden om één grote vereniging te stichten waardoor aspirantimkers er op afknappen en oude imkers hun kap aan de wilgen hangen? Lees er 'Bijenhistorie' van Jan Speelziek in het septembernummer nog eens op na. Je zou je bijna gaan schamen Nederlander te zijn.

Ik denk dat we met z'n allen komende winter eens de hand in eigen boezem moeten steken. Ook ik ...

Winterbonenkruid (*Satureja montana*)

302

In de achtertuin van mijn woning in Leiden staat een plant van het Winterbonenkruid. Het is een halfstruikje, 20 cm hoog en beslaat een oppervlak van 35 bij 35 cm. Tijdens de bloei in de maanden augustus en september was er bij redelijk tot zeer warm weer bezoek van telkens één bij, soms twee bijen. En dat gedurende de gehele dag tot 7 uur in de avond. Volgens een ruwe schatting stonden er doorlopend 500 bloemetjes in bloei. Het bijenbezoek aan een bloem is erg vluchtig. Ik heb daarvan de tijd eens opgenomen en kwam na een voorzichtige berekening tot de conclusie dat wanneer alle bloemetjes worden bezocht één bloemetje tenminste 15 maal per dag bezoek van een nectarpurende bij kan verwachten. Dan moet er gedurende de gehele dag wel nectar worden geproduceerd in een hoeveelheid die voor de bijen aantrekkelijk is. Een prima bijenplant dus.

Uit Zuid-Europa

De vorm van de bloemen doet het al vermoeden dat Winterbonenkruid een lid is van de Lipbloemenfamilie (Lamiaceae). Het geslacht *Satureja* omvat 130 soorten, voornamelijk voorkomend in de warmere streken van beide halfronden. Veel soorten zijn te vinden in het oostelijk deel van het Middellandse-Zeegebied. Het overjarige Winterbonenkruid heeft zijn oorsprong liggen in Zuid-Europa.

Bloemen in schijnkransen

De plant heeft een krachtige penwortel en vertakt zich veelvuldig. De jonge stengels van de plant verhouten snel. De plant heeft lijnvormige bladeren, die twee aan twee verspreid aan de stengels staan. Langs de rand zijn de bladeren gewimperd. De bloemen staan in schijnkransen van 2-5 stuks in de oksel van de bladeren. Ze hebben een vlakke bovenlip waar de meeldraden en de stijl tegenaan liggen. Aan de uitranding van de bovenlip is te zien dat deze feitelijk is samengesteld uit twee kroonbladen die met elkaar vergroeid zijn. De bloemkroon heeft een lichtroze kleur. Op de onderlip en de zijlippen liggen violetrode stippen.

Twee soorten bloemen

Er zijn planten met voornamelijk tweeslachtige bloemen en planten met vrouwelijke bloemen. In de laatste zijn de meeldraden niet volledig tot

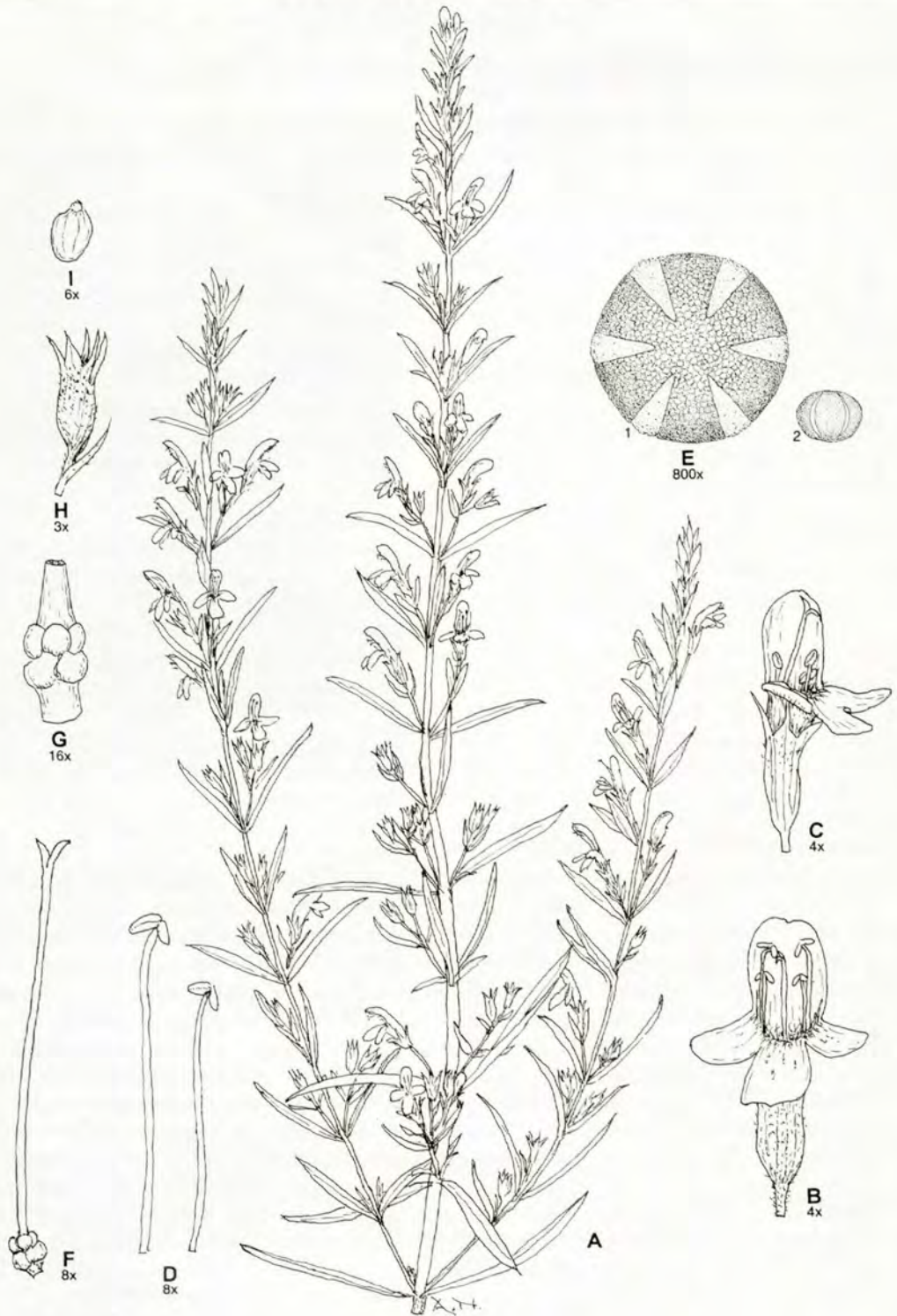
ontwikkeling gekomen. De tweeslachtige bloemen hebben twee lange en twee korte meeldraden met helmhokjes die haaks op elkaar staan. De vrouwelijke bloemen zijn kleiner. De bloemopening is aan de voorzijde bezet met een beharing, die bescherming biedt aan de nectar die vrijkomt aan de onderzijde van het vruchtbeginsel. In de tweeslachtige bloemen wordt de gevorkte stempel rijp na het vrijkomen van het stuifmeel; de bloemen zijn proterandrisch. Tijdens het nectarpuren komt de bij met de bovenzijde van de kop in aanraking met de geopende helmknoppen of met de rijpe stempel.

Aromatische stoffen

Op alle delen van de plant, zelfs op de bloemkroon, treffen we dicht op elkaar liggende klierharen aan die iets verdiept in het oppervlak zijn gelegen. Eerst verschijnen ze als glanzende bolletjes; later als ze zijn opgedroogd, zijn het rode stippen. De gehele plant bevat aromatische stoffen, in hoofdzaak de stof carvacrol. Het Winterbonenkruid vindt daarom toepassing als toekruid bij gerechten. Aan het gebruik bij bonen heeft de plant haar naam te danken.

Vermeerdering

Winterbonenkruid vermeerdert zich door de vorming van zaad. In de vruchtkelk kunnen 4 nootjes tot ontwikkeling komen. Als na de bloei de bloemkroon is afgevallen, buigen de langs de binnenrand van de kelk staande haren naar binnen. Ze verhinderen een vroegtijdige verspreiding van zaden uit de kelk. De plant is namelijk een winterstaander en de vruchtkelk blijft lang met de plant verbonden. De zaadverspreiding geschiedt als de kelk loskomt en met de daarin aanwezige nootjes door de wind wordt meegenomen. Als ze op de grond komen te liggen, vormt zich door inwerking van vocht rondom de nootjes een slijmlaag waardoor een gunstig kiembed ontstaat.

Winterbonenkruid (*Satureja montana*)

A deel van in bloei staande plant; B tweeslachtige bloem; C vrouwelijke bloem; D meeldraden;
E stuifmeelkorrel (stephanocolpaat): 1 polair, 2 equatoriaal; F stamper; G vruchtbeginsel met nectarium;
H vruchtkelk; I nootje.

De grote wolbij (*Anthidium manicatum*)

304

Met het verschijnen van grote wolbijen is de zomer echt aangebroken. Tegen eind mei kunnen de eerste mannen in de tuin worden aangetroffen. Ze behoren tot de grootste bijenmannen die in ons land rondvliegen. Daarmee vormen ze een uitzondering op de regel, dat mannelijke bijen kleiner zijn dan hun vrouwelijke soortgenoten. De mannen van de grote wolbij zijn soms wel anderhalf keer zo groot als de vrouwelijke dieren (tot wel 20 mm lang), hoewel er ook kleine stiekeme mannen tussen zitten, die soms door de grote broers over het hoofd worden gezien en zo toch kans maken om te paren. Want wolbijmannen zijn zeer paringslustige vrouwenjagers.

Wolbijmannen vallen erg op, niet alleen door hun grootte, maar ook door hun kleurstelling en beharing. Ze zijn breed gebouwd, met een donker borststuk en een geel met zwart gebandeerd achterlijf. Aan de poten en de zijkant van hun lichaam zitten opvallende witte haren. Het achtereind van het lichaam is wat naar beneden gebogen en is voorzien van een viertal gepunte aanhangsels, die bij de paring mogelijk meer grip op het vrouwtje geven.

Als een mannelijke grote wolbij ergens een geschikt aantal bloemplanten of behaarde planten heeft gevonden, dan neemt hij ze op in zijn jachtgebied en probeert elke concurrent te verdrijven. Daarom patrouilleren deze bijen onophoudelijk rondom de geschikte planten, waarbij ze vaak stil hangen in de lucht en plots kunnen keren en wegvliegen of zich storten op een vrouwelijk dier of op een insect dat ze voor een vrouw of mededinger aanzien. Ze verjagen ook grote vliegen en honingbijen. Enkele keren is waargenomen, dat ze honingbijen overvallen en er de vleugels afbijten. Maar vaak komt dit niet voor, hoewel het wel een effectieve manier is om blijvend van indringers af te komen.

Gedragenaam

Grote wolbijen zijn echte cultuurvolgers. Ze worden in ons land niet meer in de vrije natuur aangetroffen, maar kunnen zich in een flink deel van ons land handhaven in tuinen. De vrouwelijke dieren zien er in kleurstelling hetzelfde uit als de mannelijke dieren, maar hebben veel minder van de opvallende witte haren. Ze vliegen bij voorkeur op rose gekleurde lipbloemen als hartegespan (*Leonurus cardinaca*),

Als een mannelijke grote wolbij ergens een geschikt aantal bloemplanten of behaarde planten heeft gevonden, dan neemt hij ze op in zijn jachtgebied en probeert elke concurrent te verdrijven.

wollige andoorn (*Stachys byzantina*) en betonie (*Stachys officinalis*). Deze laatste plant vormt, zeker als er een behoorlijk aantal van staat, een echte aanwinst in de tuin, als daar wolbijen welkom zijn. Maar ook op vlinderbloemige planten en vingerhoedskruid (*Digitalis*) zijn de grote wolbijen te vinden om nectar en stuifmeel te verzamelen.

De wolbijen danken hun naam aan de gewoonte van de vrouwtjes om de nestgang te bekleden met haren, die ze afknagen van sterk behaarde planten als wollige andoorn, toortsen, strobloemen en dergelijke. Het is natuurlijk geen echte wol die ze zo vergaren, eerder katoen. Maar al lang geleden is toch de naam wolbij ingeburgerd geraakt op grond van dit gedrag. De nestplaatsen van wolbijen kunnen ver verwijderd zijn van de plaats waar ze haren komen knagen en worden maar zelden gevonden. De bijen zoeken bestaande holtes waarin ze een aantal propjes haren brengen, waarna ze een badje van nectar- en stuifmeelpap erop aanbrengen, wat op en tussen de haren blijft liggen en waarin een ei wordt gelegd. De larve zwemt

daarna letterlijk in zijn voedsel en doorloopt de gebruikelijke stadia van pop tot volwassen dier, waarbij gewoonlijk in het larvestadium overwinterd wordt. In mijn eigen tuin heb ik twee keer een door wolbijen bewoonde gang aangetroffen in boorgaten van 10 tot 12 mm doorsnee.

Andere soorten

In ons land komen nog twee verwante soorten voor. De kleine wolbij (*Anthidium punctatum*) is echt veel kleiner dan de grote wolbij. Ook de kleurtekening is wat minder opvallend, maar ook deze bijen verzamelen plantenharen om hun nest mee te bekleden, meestal in de grond of in lemige wanden. De kleine wolbij is vooral te vinden in Zuid-Limburg en op enkele plaatsen in de duinen.

Een nog iets kleinere verwant, de kleine harsbij (*Anthidium strigatum*) komt in kleurstelling veel overeen met de grote wolbij en ziet er uit als een klein gedrongen wespje, omdat de geelzwarte tekening opvallend is. Deze bij vliegt voornamelijk op gewone rolklaver (*Lotus corniculatus*) en komt vooral voor in het zuidoosten van ons land. De vrouwtjes maken flesvormige broedcellen van hars. Deze nestjes

hangen naast elkaar met de hals van de fles naar beneden, maar worden zelden gevonden.

Parasieten

De grote wolbijen worden vooral geparasiteerd door de geelgerande tubebij (*Stelis punctulatissima*), die als koekoeksbij een ei in het nest van een wolbij deponeert. De larve doodt de nakomeling van de grote wolbij en doet zich daarna te goed aan de voedselvoorraad. In mijn tuin heb ik elk jaar een aantal geelgerande tubebijen te gast, die er de nacht doorbrengen in boorholtes en er vooral op knoopkruid komen snoepen. Het zijn vrijwel zwarte gedrongen en wat kromme bijen met dunne gele haarbanden aan de randen van de achterlijf-segmenten. Vaak overnachten ze in de onmiddellijke nabijheid van de slaapgangen van de mannetjes van grote wolbijen, die soms met wel zes tegelijk in dezelfde gang overnachten. Die mannen slapen altijd met hun achterlijf naar de invliegopening gericht. Als ze 's morgens opstaan, zie je ze voor de slaapholte opwarmen in de vroege zomerzon. Een belevenis op zich, zulke mooie bijen in je tuin.

305

bijen

FOTO VAN DE MAAND

Dhr. H. Leeftang woont op de hoek van de Bijenkorf/Imker in Eerbeek en moet dus haast wel een bij op zijn garagedeur hebben. Een reclameschilder heeft de Bijenhuissticker gebruikt als voorbeeld en geschilderd in de afmeting 1.80 x 1.40 m. Dhr. Leeftang heeft twee dagen nodig gehad om de bij in te kleuren met verf.

Heide 2003

De voorbereiding verliep als gewoonlijk. Acht raten broed in de onderbak, aan elke kant aangevuld met een raat voer. Daarop het moerrooster en een lage honingkamer. Het winnen van raathoning had ik voorlopig uit mijn gedachten gezet vanwege de aanhoudende droogte. De eerste bloeiende heidestruikjes waren er al eind juni. Aansluitend vielen er in de eerste tien dagen van juli een aantal buien en die werden rond het midden van de maand gevolgd door volop zomerweer. Voor deze imker leken even weer alle ingrediënten aanwezig voor een geslaagde oogst heidehoning. Natuurlijk was er bij lange na niet voldaan aan de oude imkerwijsheid: 'wie heidehoning wil oogsten moet de volken in de modder wegbrengen en in het stof terug halen', want de regen was niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat. Maar ach, wat niet is kan komen. 'Het' kwam dus niet. Aan de volken lag het niet. Ze waren sterk in broed en bijen en in alle vijf was een jonge koningin aanwezig. En jawel, eind juli hing de bekende honinggeur voor de kasten en tot laat in de avond werd er druk gevlogen. Een paar dagen later was dat alles voorbij. Door de verzengende hitte en aanhoudende droogte waren de planten niet meer in staat nectar te produceren. De heide stond droog! Zelfs op Terschelling noteerden we twee tropische dagen. Vergeleken met de hitte aan de vaste wal stelde dat niet veel voor, maar in de duinvalleitjes met heide zal de temperatuur zeker tot ver boven de 40 graden zijn opgelopen. Het vervolg is snel verteld. Op 15 augustus darrenslacht. Je wacht nog even met het afnemen van de honingkamers met prachtig verzegelde raten zomerhoning van de witte klaver, dopheide, braam en kattenstaart. Wie weet komt er nog wat neerslag en daardoor een inhaalslag op de heide. Er vielen inderdaad nog een paar lichte buitjes. Nog even werd er op de heide gevlogen, maar dat feest was na twee dagen weer over. Einde verhaal heide 2003.

Inwinteren en aanpak varroamijt

Op 2 september de honingkamers afgenomen en de volken klaargemaakt voor de winter. Op de bodemplank een honingkamer met zeven raten en daarop de broedkamer. De broedstand was opvallend. In alle volken bijna alleen gesloten broed. Door een gebrek aan inkomende nectar? Vroeger zouden we wijs knikken en zeggen dat de winter wel eens streng zou kunnen worden. Het was aan de bijen af te lezen. Stufmeel werd er nog wel volop verzameld, voor-

namelijk van de herfstleeuwentand. Op zichzelf is dat weer een prachtige reactie op het buitengebeuren. Geen nectar, geen eitjes, waaruit opnieuw blijkt dat in de natuur alles heel fijn met elkaar is verbonden. In ieder geval, de koningin, of moet ik zeggen het volk, had er de brui aan gegeven. Als imker mag je hopen dat voldoende bijen tot winterbij zijn geprogrammeerd en je gaat over tot de orde van de dag. Dat betekende het bestrijden van de varroamijt. Bij twee volken keukenpapier gedrenkt in zonnebloemolie tussen de bakken. Van de andere drie werden tijdens inspectie alle raten met bijen bestrooid met poedersuiker waaraan knoflookpoeder was toegevoegd. Aan een busje poedersuiker van 250 gram voeg ik ongeveer 35 gram knoflookpoeder toe. De achterliggende gedachte is dat tracheeën van de mijten verstopt raken waardoor ze stikken en/of door de sterke geur van de knoflook (ook thymovar) hun reukvermogen wordt geblokkeerd, waardoor ze niet meer het open broed kunnen lokaliseren. Vooral na de knoflookbehandeling lagen er een flink aantal mijten op de bodemla. Nog steeds krijg ik telefoontjes en post via E-mail of dat echt de enige behandeling is die ik toepas. Het antwoord is dus ja, met de toevoeging dat in het voorjaar ook mijten worden weggevangen met een darrenraat. Nu we het toch over het bestrijden van de varroamijt hebben wil ik nog even reageren op het artikel 'Toelating oxaalzuur tegen varroamijt' in BIJEN 11(9): 235 (2002). 'Zowel bij het onderzoek in tal van Europese landen als bij imkers in de praktijk worden er met oxaalzuur goede resultaten bereikt. Je kunt het oxaalzuur druppelen, vernevelen of laten verdampen'. Vervolgens worden nog een paar bijzonderheden gegeven. Ik citeer: 'Vooral als de bijen meerdere malen nat worden van oxaalzuur ontstaat grote sterfte aan de bijenvolken. Oxaalzuur is evenals mierenzuur etsend en tast de huid aan. Indien de damp van oxaalzuur wordt ingeademd

ontstaat schade aan de longen'. De rest van het verhaal kunt u er zelf op naslaan. Ik vraag me nu werkelijk af waarmee we bezig zijn. Een foutje met ernstige gevolgen voor de gezondheid is snel gemaakt. Thymovar is momenteel een prima alternatief voor de eerder gebruikte chemicaliën. In de USA is een nieuw bestrijdingsmiddel tegen de varroamijt goedgekeurd. Het is Sucrose Octanoate in vloeibare vorm. De bijen worden ermee besproeid. Varroamijten die door de vloeistof worden geraakt stikken, terwijl tevens de waslaag van hun huid oplost, die ze beschermt tegen uitdroging. Het middel is volkomen ongevaarlijk voor de omgeving.

Terug naar de tweede september. Het was die avond windstil, het voelde zelfs koud aan. De thermometer aan de buitenzijde van de stal wees amper 13 graden aan, we bevonden ons in polaire droge lucht uit het noorden. Bij het naar huis gaan waren aan alle kanten rond het eiland fel omhoog schietende cumulus wolken te zien, de bekende bloemkoolvorm, die door het warme zeewater werden gevoed. Dat was genieten en even werd al het andere onbelangrijk.

Aan de weg timmeren

Bezoekers aan ons museum vertellen soms dat ze prachtige verhalen hadden gehoord van een imker. Het was reuze gezellig, maar je kwam niet van die vent af. Bij zo'n uitspraak heb ik binnenpret. Het is een prima staaltje PR, daar niet van, maar na afloop verdwijnt de toehoorder in de anonimiteit. Om dat te voorkomen heb ik de laatste weken van de zomer-vakantie in een gedeelte van het museum 'De Bijenworf' op Terschelling, waar de bezoekers zich staan te vergapen bij een volk in vitrine en observatiekast, een emmertje opgehangen met een groot aantal formulieren met de volgende tekst:

ZELF BIJEN HOUDEN LIJKT U EEN LEUKE HOBBY?

Vul uw naam en adres in op het formulier.

Deponeer het in de emmer.

Te zijner tijd krijgt u GEHEEL VRIJBLIJVEND informatie over de mogelijkheden in uw woonomgeving.

In een begeleidend praatje werd verteld over het doen en laten van de bijen. Over de vele imkerverenigingen, dat er overal in het land bijenparken zijn, dat aankomende imkers worden begeleid door een mentor, dat ze het eerste jaar hoofdzakelijk ervaring opdoen bij een of meerdere imkers, dat ze pas na dat

jaar beslissen of ze zelf een bijenvolk willen, dus imker worden, dat ze het eerste volk krijgen, dat dit een oeroud gegeven is, dat ze vanuit het secretariaat te Wageningen informatie tegemoet kunnen zien, dat de meest nabijgelegen subvereniging over hun interesse wordt ingelicht, dat er door deze afdeling contact wordt opgenomen. Ziet u de sneeuwbal rollen? In totaal werden 24 formuliertjes ingevuld uit de volgende plaatsen: Harlingen, Leeuwarden 2x, Groningen 2x, Zutphen 2x, Enschede, Ermelo, Arnhem, Nijmegen, Utrecht 2x, Naarden, Rotterdam, Hellevoetsluis, Capelle a/d IJssel, Dordrecht, Sliedrecht, Amstelveen, Midden Beemster, Zaandam, Purmerend en Schagen.

Ik hoop dat het niet te hoog gegrepen is, maar de bedoeling is dat deze mensen worden opgevangen. Natuurlijk zullen ze niet allemaal imker worden, maar we zijn gezamenlijk bezig om uw subvereniging en dus onze vereniging van nieuw bloed te voorzien. Met elkaar de schouders eronder zetten. Denk eens aan evenementen in uw omgeving waar iets dergelijks kan worden opgezet. Een observatievolkje plaatsen is al de helft van de winst...

Het weer in november

Over de periode 1971-2000 waren de normalen voor het midden van het land: zonneshijnd 60 uur, neerslag 81 mm en gemiddelde maximumtemperatuur 9,1°C.

Novembermaanden

Jaar	Zon	(uren)	Neerslag	(mm)	Max.temp °C
1998	++	(85)	+	(101)	-- (6,4)
1999	N		N		N
2000	-	(45)	+	(104)	+
2001	N		N		(10,3)
2002	N		N		+
					(11,0)

Geraadpleegd

Smeekens, Christ, Toelating oxaalzuur tegen varroamijt BIJEN 11(9): 235 (2002)

Graham, Joe M., An environmentally safe varroacide, American Bee Journal 143(8): 599 (2003)

Prachtige nestbouwers vogelvrijverklaard

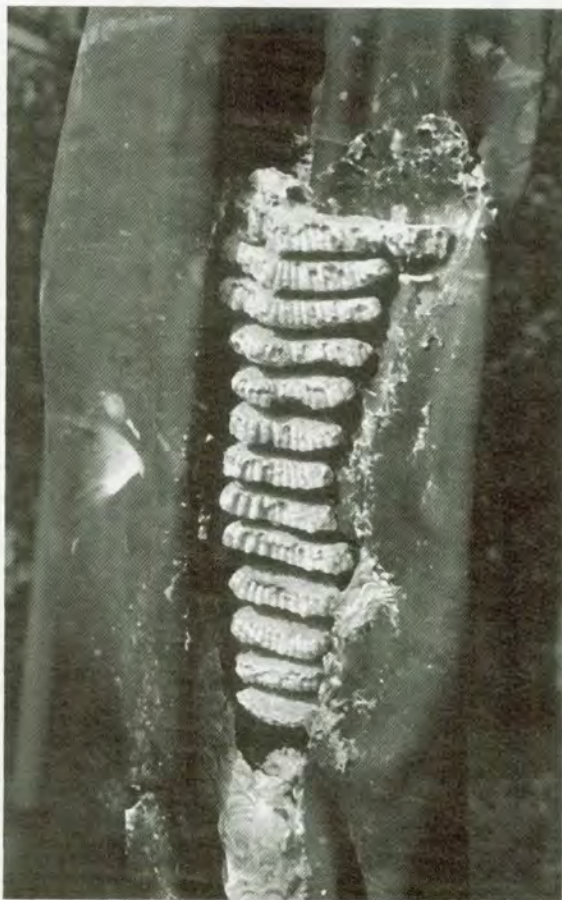
Peter Elshout

Geregeld komen er vragen binnen over andere vliesvleugelige insecten dan de honingbij, bijvoorbeeld over wespen. Meestal laat men zich nogal negatief uit over wespen. Soms niet onterecht. Zo zijn deze gevleugelde tijgertjes in staat de wettelijke bewoner van een huis letterlijk de woning uit te werken door hun wat te dominante aanwezigheid. Anderen echter kunnen gefascineerd kijken naar de schitterende bouwwerken van deze dieren en zich afvragen, waarvan ze hun nest maken en waar de verschillende kleuren vandaan komen. Zo ook dhr. Evert van den Enden.

308 Er zijn echter ook vragen van ongediertebestrijders, die beroepshalve ook geïnteresseerd zijn in wespen, maar dan meer t.a.v. wat wel en niet mag bij de bestrijding: 'welke insecten mag ik bestrijden zonder een overtreding te begaan'.

Gezien de geïnteresseerdheid, zowel in positieve als in negatieve zin, zal ik voor het volgende seizoen een artikel wijden aan sociale wespen, maar vooruitlopend hierop geef ik kort antwoord op de bovengestelde vragen.

We kennen momenteel in ons land negen verschillende sociale wespen. Iedere soort heeft zo zijn eigen gewoonten maar ook zijn eigen wijze van nestbouw. Wat betreft het toepassen van de gebruikte bouwmaterialen is de groep in tweeën te delen, en wel in gebruikers van vermolmd en rot hout, en in gebruikers die verweerd hout toepassen voor hun nestbouw. De kleur van de nesten van de eerste groep is hoofdzakelijk asgrijs en, afhankelijk van de soort wesp, wisselend geaderd met grijswitte, groene, bruine en rode kleuren. De kleur van de nesten van de tweede groep (die alleen de gewone wesp en de hoornaar bevat), is hoofdzakelijk okergeel. De nesten van deze tweede groep zijn veel brozer en minder flexibel, omdat gebruik is gemaakt van niet-vergaand hout. De kleurverschillen in de nesten worden veroorzaakt doordat vele wespen onafhankelijk van elkaar een eigen 'houtbron' gebruiken, ieder met zijn eigen kleur. Extreme kleuren komen in nesten voor die gelegen zijn in een opgerold tapijt, een hangende overall, kussens en dergelijke. Deze kleuren zijn dan afkomstig van de gekleurde textielweefsels van het onderkomen. De structuur en vorm van het nestomhulsel is eigen aan de soort.

Een nest van de gewone wesp, tussen de broekspijpen van blauw gekleurde KPN overall, is door ruimtegebrek en hergebruik van bouwstoffen, een fascinerende blauw geaderde 13 etages hoogbouwwooning geworden. Foto: Peter Elshout.

Wel of niet beschermd?

Wat betreft de vraag in hoeverre genoemde insecten bescherming genieten, heb ik ook mijn voelsprietten moeten uitsteken. Vooral wat betreft de vraag of ook wespen een bescherming genieten. Ook ikzelf heb altijd verondersteld dat soorten als de hoornaar een wettelijke bescherming genoten. Dat is bij onze Oosterburen zeker zo, daar krijgen wespen evenals de bijen de waardering die ze verdienen. Wespen zijn immers enorme opruimers van schadelijke insecten als vliegen, muggen, rupsen en dergelijke. In ons land echter genieten wespen, voorzover ik heb weten te achterhalen, geen enkele bescherming, ook de hoornaar niet: iets wat ook ik altijd heb beweerd. In de gehele 'Flora- en faunawet' worden geen vlies-

vleugelige insecten genoemd, wel meerdere dagvlinders, mieren en de kever het vliegend hert. Mijn inziens is dit een grote tekortkoming in deze raamwet. In de 'Bestrijdingsmiddelenwet' genieten bijen en hommels (hommels zijn ook bijen) wel een bescherming. Op de middelen die schadelijk zijn voor bijen staat dit vermeld en foutief gebruik van deze middelen is dan ook strafbaar. Voor de bestrijding van bijen en hommels zelf zijn er ook geen middelen als zodanig in de handel. Maar voor wespen zijn er voor zowel de particulier als de ongediertebestrijder wel middelen in de handel. Deze zijn uiteraard ook dodelijk voor bijen. Het gebruik van deze middelen tegen bijenoverlast (zwermen op voor de imker niet bereikbare plaatsen) zou dan ook strikt genomen een overtreding van de Bestrijdingsmiddelenwet zijn. In sommige gevallen gaat het welzijn van de mens voor. Anderzijds kan het om pathologische redenen nood-

zakelijk zijn deze wilde bijenvolken te elimineren, al is dit een mening die begrijpelijk niet door iedereen wordt gedeeld.

Bij het bestrijden van overlast van genoemde insecten moet men dan ook selectief te werk gaan.

Voorlichting over het nut van bijen, hommels en wespen moet een onderdeel uitmaken van de bestrijding van de 'overlast'. Veel van deze vormen van overlast kan teruggevoerd worden tot de vaak ongegronde angst voor alles wat vliegt en zes pootjes heeft. Mogelijk een taak voor de imkerij om hier iets aan te doen.

bijen

ANTWOORD UIT DE PRAKTIJK

M.J. van Iersel

De vraag voor de maand mei was:

Hoe gaat u dit jaar de varroamijt bestrijden? Hieronder volgt een nog nagekomen reactie op de vraag van de maand mei.

Met het verdwijnen van Apistan als een betrouwbaar middel om de varroamijt te bestrijden, zijn andere bestrijdingswijzen actueel geworden. U heeft er dit jaar in BIJEN veel over kunnen lezen. 'Mijten bestrijden als een strateeg' stond er boven een van die artikelen. De heer Ensing uit Barchem geeft ons hieronder zijn strategie.

De darrenraatmethode

In BIJEN 12(2): 47(2003) is de vraag aan imkers gesteld om de ervaringen met de darrenraatmethode te schrijven voor de rubriek 'Antwoord uit de praktijk'. Intussen is het mei/juni 2003 en zet ik mijn ervaringen op papier.

Ter verduidelijking: 'De Darrenraatmethode' houdt in het volledig broedloos maken van het volk en het wegvangen van de mijten met een raam darrenbroed (resultaat 80 tot 100%).

Dit niet te verwarren met 'het vangen met darrenraat', waarmee het gehele jaar regelmatig wegnemen van gesloten darrenbroed wordt bedoeld. (In BIJEN 12(4):

101(2003) noemen dhr. Smeekens en Blacqui re een resultaat van 20-30% in het voorjaar).

In BIJEN 12(6): 171(2003) wordt in het artikel van Jacques Sauren m.i. ten onrechte het woord 'Darrenraatmethode' genoemd.

Ook valt het me op dat in BIJEN april 2003 in de vragenlijst betreffende 'Sterfte onder bijenvolken 2002-2003' is opgenomen 'Darrenraat weggenomen' en de 'Darrenraatmethode' niet is vermeld. In het artikel van Smeekens en Blacqui re wordt de 'Darrenraatmethode' vermeld als 'Volledige darrenraatmethode'. Enige kans op het verwarren van de termen is zeer duidelijk aanwezig!

Nu echter ter zake

In 1997 gaf Jan v.d. Eijnde ons in Borculo les over de darrenraatmethode. Ik liet dat jaar wat darrenraat uitbouwen en vernietigde enige ramen met darren. In de jaren 1998, 1999, 2000 en 2001 paste ik het 2-volkssysteem en soms ook het 1-volkssysteem met succes toe. In 1999 gebruikte ik toch nog weer een keer de Apistanstrippen omdat er nog te veel mijten waren: in de drie andere jaren niet.

Eind 2001 begon ik met mierenzuur als aanvulling op de darrenraatmethode. Vermoedelijk wat te royaal boven op de volken toegepast en in het voorjaar waren er koninginnen gesneuveld en restten er kleine

en weinig volken. In BIJEN 10(11): 295-297 (2001) was reeds gewaarschuwd voor de slechte ervaringen in de jaren tachtig met sterfte van koninginnen.

Met kleine volken worden de darrenraten niet of onvoldoende belegd en het tijdschema zit in de war; daarom was de darrenraatmethode in 2002 niet mogelijk.

Eind 2002 heb ik mierenzuur toegepast met de Nassenheider Verdünster en in het voorjaar 2003 had ik weer mijn normale vier goede volken!

Dus weer de darrenraatmethode in 2003?

Met het 2-volkssysteem worden de torens wat hoog en het 1-volkssysteem neemt één week minder tijd in beslag. Bij de snelle ontwikkeling van de volken eind april in een gebiedje met wilg, fruit en paardebloemen is één week winst om te kunnen beslissen wanneer te beginnen een voordeel. Daarom zou ik het 1-volkssysteem toepassen, maar ook nog gekeken naar andere ervaringen.

In BIJEN 11(3): 82 (2002) de ervaringen van J.Trip met de darrenraatmethode. In verband met ruimtegebrek plaatste hij het moedervolk boven op de vlieger en hij gebruikte inzetraampjes met 1/3 raam darrenraat.

Ik heb juist voldoende ruimte om de vlieger en het moedervolk (broedaflegger) naast elkaar te plaatsen. Op 1 mei bleken er flink belegde moerdoppen te zijn: geen tijd meer voor het 2-volkssysteem en het 1-volkssysteem was me ook te riskant omdat ik nog één week nodig had om de darrenraat te laten beleggen en het zwermen dan zou dreigen.

Ik had nl. juist volledig gesloten darrenraten afgenomen en had geen darrenraat met larven. Wel had ik één darrenraat met ei. Daarom koos ik op 2 mei voor het systeem Trip, dus ook niet belegde darrenraat; ik gebruikte wel volledige darrenraten. Op 2 mei dus de vliegers gemaakt.

Resultaat van de vliegers

De vlieger met de met eitjes belegde darrenraat was natuurlijk prima en na verwijdering van de gesloten darrenraat mijtenvrij. Een voldoende sterke vlieger gaf ook goed resultaat.

Een te kleine vlieger bouwde de darrenraatcellen snel om tot gewone raat en zo werd de darrenraat niet belegd en werd deze niet mijtenvrij. Deze later alsnog mijtenvrij gemaakt.

Eind mei de broedafleggers en vliegers dus 'mijtenvrij' en begin juni de jonge koninginnen aan de leg. De meesjes in de hele buurt hadden een geweldige

tijd om de jongen te voeren. Ik laat ze zelf de raten openen en doe de raten niet in de diepvries en ontzegel ze niet zoals Jacques Sauren beschreef. Na enige dagen is een volledig raat leeg. Als ik de darrenraat soms direct weer nodig heb dan wordt deze ontzegeld, met een waterstraal leeggspoten en daarna even in de diepvries.

Voorlopige conclusie

- Met het 1-volkssysteem ben ik zekerder van belegde darrenraat, dus dat heeft mijn voorkeur.
- Met het systeem Trip kan er echter op elk moment gestart worden zonder voorbereidingstijd en dat kan bij de aanwezigheid van belegde moerdoppen nuttig zijn.
- Ik werk met de gewone inlandse bij en aan echte koninginneteelt doe ik niet. Trip geeft in zijn artikel de mogelijkheid aan om koninginneteelt te combineren met de darrenraatmethode.
- Dit najaar ga ik weer mierenzuur toepassen met de Nassenheider Verdünster.

Opmerkingen

Met Smeekens en Blacquièr en Van Maaren in BIJEN 12(4): 101 (2003) ben ik van mening dat met het vernietigen van darrenbroed niet veel energie verloren gaat; normaal wordt er ook veel en overal darrenbroed aangezet.

Benieuwd ben ik wel door hoeveel imkers de darrenraatmethode wordt toegepast; Jan v.d. Eijnde heeft meerdere cursussen gegeven en ook een groot imker zoals Trip werkt ermee.

B. Ensing, Barchem

22-23 november: Congres CARI

CARI (Centre Apicole de Recherche et d'Information) organiseert in de Socrateshal te Leuven, in het kader van haar 20-jarig bestaan, een internationaal congres met als thema: "Wat is de toekomst voor het Europese bijenhouden"?

Op 24 november wordt de mogelijkheid geboden een excursie te maken naar Brussel of een wandeling onder leiding van een gids door Leuven.

Inf.: www.cari.be, tel. 00-32-10 47 34 16, fax: 00-32-10 47 34 94, E: info@cari.be

Honingbomen, braai en plannen voor 110-jarige imkersvereniging

Klaas Sluiman, penningmeester VBBN Zuidlaren

De Imkersvereniging Zuidlaren heeft zaterdag 31 mei 2003 vanwege haar 110-jarig bestaan een Honingboom geschonken aan Burgemeester H.W. Pannekoek van de gemeente Tynaarlo, te planten bij het in aanbouw zijnde nieuwe gemeentehuis in Vries. Deze boom symboliseert de wens van de bijenclub om meer aandacht te schenken aan het planten en zaaien van drachtplanten in de gemeentelijke openbare ruimte.

Plantsoenen, bermen, akkerranden en bossen kunnen naar de mening van de vereniging op eenvoudige wijze worden voorzien van planten die als voedsel-bron dienen voor vlinders, hommels en bijen.

De wens van de jubilerende Imkervereniging, die als de oudste van ons land mag worden beschouwd, is om in het Hunzedal nabij Zuidlaren een gebied van 200 ha in te richten voor onderzoek, onderwijs en ontwikkeling, gericht op deze insecten. Plannen hier-toe worden op haalbaarheid onderzocht in samenwerking met de Deelgebiedcommissie Zuidlaren van het Hunzedalproject. Een van de doelstellingen van de vereniging is om het slinkend aantal imkers in ons land (momenteel ca 5.000) weer te doen toenemen.

Ondernemingszin

Burgemeester Pannekoek heeft de boom aanvaard en was vol lof over de activiteiten die de imkers in de gemeente ontplooiën. Zowel in het college als in de raad zijn imkers aanwezig. Hij schonk de vereniging een envelop met cheque t.w.v. €227,-.

De zonnige en feestelijke dag werd afgesloten met een smakelijke braai voor alle gasten.

De Vereniging tot Bevordering van de Bijenteelt in Nederland (VBBN) had haar penningmeester Kees Bos afgevaardigd. Ook hij was verbaasd over de ondernemingszin van de imkers. Er is niet alleen een eigen kwaliteitsgilde (het Bijkersgilde) ontstaan uit deze vereniging, die in het hele noorden faam geniet, ook de jaarlijkse Markt van Melk en Honing die op de eerste zaterdag van augustus wordt georganiseerd, trekt jaarlijks duizenden bezoekers. Onderwijs en ziektenbestrijding zijn de laatste jaren speerpunten in het beleid geweest. Daarom schonk de VBBN 11 CD-rom's die een bron van informatie zijn voor toekomstige imkers.

De imkervereniging geeft een eigen informatieblad uit dat ook op internet een uitgave heeft:

www.bijpraot.freeler.nl

Zowel de Vereniging van Carnica Imkers Nederland als de Noordelijke Buckfast Vereniging gaven acte de presence en de laatste ook een honingboom. Gelukwensen van verenigingen en imkers uit het hele land kwamen in persoon en via het Internet binnen.

Voorzitter Rutger Immink zwaaide lof toe aan allen die de afgelopen maanden hadden gezorgd voor de herinrichting van de bijentuin en restauratie van het clubhuis aan de Osbroeken tegenover de molen 'De Wachter'. Ben Trip trad hier op als de perfecte aanblijver van oude imkermaterialen die dan ook vlot van de hand gingen. Pas geslingerde honing, vers van het koolzaad, werd door Jan Enne Dees aangerukt, zodat bezoekers in de gelegenheid waren om deze lekkernij mee naar huis te nemen. De opmerking van een bezoeker dat de koolzaadhoning die hij kent toch altijd wit was, kon worden gepareerd: vers is vloeibaar.

Er konden drie nieuwe jeugdleden worden ingeschreven en één potentiële korfvlechtsster. Dat laatste had ongetwijfeld als oorzaak dat een drietal geëfende korfvlechtsers motiverend werkten.

De zonnige en feestelijke dag werd afgesloten met een braai voor circa 50 gasten, die uiteindelijk vertrokken met een blik imkers-blaaspijp-tabak, voorzien van een handleiding hoe zelf inlandse tabak kan worden gekweekt, een replica uit 1893 die t.g.v. de oprichting van de vereniging is uitgegeven door de Staatsuitgeverij. Belangstellenden kunnen een exemplaar hiervan bij de penningmeester van de Imkersvereniging Zuidlaren aanvragen.

Groep Achterhoek bezoekt Imkerij Immenhof

Frans van Tongeren

Op 31-08-2002 toerden 26 personen van Imker-groep Achterhoek-Liemers naar Molenhoek voor een bezoek aan Imkerij Immenhof.

Na ontvangst met koffie en honingkoek hield Marcel Hallmans een korte inleiding. Er volgde een rondleiding door de tuin; vervolgens een heerlijke brood-, fruit- en koffie-/theemaaltijd; daarna een praktische lezing in de ontvangsthall en een afsluiting met het nippen van honing, mede en honingkruiden-wijn. Kosten €15,- p.p. Het hele gebeuren daar zal ik niet uit de doeken doen. Ik zal mij beperken tot wat losse aantekeningen... over bijen!

312

Tot 1998 verhuurde Hallmans zijn volken aan fruit-kwekers. Bijen bezorgen hen 25% meerwaarde aan opbrengst. Doordat deze appelverkopers het niet zo nauw namen met bestrijdingsmiddelen, gaf Marcel het op en plaatste zijn volken in natuurgebieden.

Voor Hallmans halen zijn bijen nu nectar uit leverkruid, bramen, bosbessen en bosrank. Het stuifmeel van de laatstgenoemde is smaragdgroen en wordt gehaald tijdens het ochtendgloren.

De natuurbeheerders van het 'Reichswald' zijn blij met de grote bijenkasten van de imker. Hij moet ze plaatsen bij een verzameling mierenhopen. Bezoekers van het natuurgebied komen veelal te dicht bij de mierenhopen die slechts voor 1/3 deel boven het maaiveld uitkomen. Daardoor wordt er nogal wat broed vertrapt in het onzichtbare 2/3 deel in de grond. Bijen houden de mensen nu op eerbiedige afstand.

Ook ter beveiliging van dassenburchten worden bijen-volken in het natuurgebied geplaatst.

Goltzkasten

Hallmans' bijen bewonen Goltzkasten. Dat zijn kisten waarbij de broedkamerramen voor de honingkamer-ramen zijn geplaatst. Die honingkamerramen zijn rechthoeken die de korte zijde als toplat hebben en niet de lange zijde. Zeventien ramen naast elkaar. Pal achter die serie broedramen staat een verticaal koninginnerooster opgesteld en daarachter staan 17 honingkamerramen van dezelfde maat als de BK-ramen. Hallmans legde uit dat de bijen hierdoor meer honing verzamelen.

In een Spaar- of Simplexkast moeten bijen met nectar zich een weg banen door het broednest om de honing boven in de kast te kunnen krijgen. Dat valt niet mee.

Het is er druk en de ruimte is er beperkt. In de Goltzkast lopen ze *ongehinderd onder* het broednest door naar achteren, stappen door het rooster en vullen de cellen van de honingkamerramen. Die kasten zijn door twee personen redelijk te tillen. De lege honingraten worden er ter plekke ingehangen; als ze vol zijn voor de terugreis uitgenomen.

Bijen als voorbeeld van samenwerking

Hallmans heeft hulp van stagiaires uit het voortgezet speciaal onderwijs. Deze leerlingen zijn 17-21 jaar oud. Hij stoomt ze klaar voor het werk in de maatschappij! Marcel is een sociaal mens. 'Iedereen die we aan de kantlijn weghalen, is er eentje', zo zegt hij.

De bijen zijn al eeuwenlang een voorbeeld van optimale samenwerking. Al een jaar lang ontvangen Gonnie en Marcel groepen uit het bedrijfsleven en uit scholen. Hallmans laat hun de saamhorigheid van bijen zien en toont hun wat dat oplevert.

Wij volgden de imker door zijn prachtige tuin vol drachtplanten. Alles wist hij te benoemen. Het leraar-zijn (biologie) zit hem nog steeds in de genen.

Over genen gesproken. Overal staan kastjes met bevruchte koninginnen. De bevruchting door 'Buckfast-paters' vindt o.a. plaats op het eiland Marken. Marcel nam dak en dekplank met beheerste bewegingen van de kast en bekeek de raampjes van bovenaf. Daar waar het optimaal rustig was, trok hij een raam uit de kast. Wij zagen een zuivere Buckfastkoningin. Type 00. Dat is niet de beste koningin om in een productieveolk te zetten. Haar dochters, de F1-koninginnen, hebben van haar de eenmalige overgave van goede eigenschappen ontvangen. Dat heet 'heterosis'. Die dochters nu functioneren optimaal!

Voorzichtig met de koningin

Wij bekeken de F1-koninginnen. Marcel leerde ons hoe wij de koningin moesten ontzien. Haar zes pootjes moesten nauwlettend in de gaten worden gehouden. Ieder pootje bestaat uit zes cilindrische pootleden en het laatste deeltje, de pretarsus, is een voetlid met een klauwtje. Dit deeltje mag niet afbreken door het insect ruw van de raat te trekken. Recent onderzoek heeft aangetoond dat de koningin ook met haar poten speciale signaalstoffen op de raat afzet. Als de koningin niet friemelt met alle pootjes, moet de imker eventjes wachten. Een koningin op vijf of vier pootjes zal immers worden vervangen!

De imker sprak ook over het knippen van de koningin. Ze zal zich verzetten als de schaar dichtbij komt en bewegingen met haar pootjes maken. Het komt nogal eens voor dat de imker tevens een pootje afknijpt. Ook die koningin zal door het volk vervangen worden. Ramen met stuifmeel worden door imkers nog al eens weggehangen, maar dat zouden ze niet moeten doen. De bijen hebben wel 30 kilo stuifmeel per jaar nodig (150 potten vol) en willen dat graag bij de hand hebben. 'Niet verplaatsen dus', zegt imker Hallmans. Bij het verenigen van twee volken moet het standplaatsvolk op de bodem blijven staan. Zou daar op die bodem een volk met een andere koningin staan dan zullen de standplaatsvliegbeijen haar direct al om zeep helpen. Het voeren van volken dient in de avonduren te gebeuren. Overdag zouden de haaldriftige bijen alle volken kraken die niet weerbaar genoeg zijn.

Op de bijenstand dienen slechts volken te staan van eenzelfde ras. Daardoor treden er geen communicatieproblemen op. De snelheid van dansen levert dan b.v. eenzelfde afstand op.

Nog meer weten over de Immenhof?
Surf naar bijen-infocentrum in Malden
http://www.bijenhouden.nl/forum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=274

*Beste imkers vlieg eens uit
Zoem eens naar de Immenhof
Hulde, eer en heel veel lof
Wordt dan zeker uw geluid!*

(Bedankt Marion Zielhorst voor je inzet en je organisatie.)

bijen

Twee prachtige dagen op 'Schier'

Ben Trip

Alweer een reisje van 'Zuidlaren'? Welnee, je zou het bijna denken, kijkend naar bovenstaande tekst. Twee jaar geleden deed ik een spontane toezegging aan Jan Charpentier, actief bestuurslid van het bevruchtungsstation voor carnica's op Schiermonnikoog, dat wij van 'Zuidlaren' wel eventjes zouden helpen bij de opbouw van een bijenstalletje. Heel lang niets meer gehoord en dan opeens een telefoontje van Jaap Andringa, de beheerder van 'Schier', om mij te herinneren aan mijn spontane toezegging. Of ik zaterdag 12 april met de eerste boot en in gezelschap van een aantal imkervrienden met twee rechterhanden kon komen helpen bij de bouw van de nieuwe bijenstal.

De 1^e boot naar Schier? Half zeven! Dat werd dus om 5 uur opstaan. En zoals dat gaat met een 'schoolreisje', slecht geslapen en mooi een uur te vroeg bij de boot op Lauwersoog. Niet alleen wij waren te vroeg, ook een aantal bestuursleden en dat schept al gauw een band op de vroege morgen.

Met Schier in het vizier kwam ook de zon; deze dag kon niet meer stuk.

Zo vroeg in de morgen, buiten het vakantieseizoen, wil een buschauffeur wel even omrijden. Hij stopte pal voor de nieuwe plek van de bijenstal.

Plezierige samenwerking

Dat was even schrikken, want wie wel eens op het oude bevruchtungsstation is geweest, weet dat het voor onbekenden moeilijk te vinden was, maar schitterend gelegen in een dal.

En wat zagen wij hier? Een geraamte van houten balken op een grote betonplaat, een stapel planken en dakpannen op het zand direct naast de openbare weg. Alsof er een bungalow gebouwd moest worden! Na kennismaking met de anderen, werd al snel duidelijk wie hier de 'baas' was: Willem.

Nou ben ik gewend om zo rond 9 uur te beginnen met een kop koffie en een praatje.

Koffie? Welnee, de taken werden verdeeld en binnen 5 minuten zag ik Gerrit (nog maar net in de VUT) al op het dak, samen met een supersnelle bloemkoolteler uit de kop van Friesland.

Jan Enne en Harm werd even haarfijn uitgelegd hoe je een spijker in een plank moest slaan zonder 'deukjes' en de spijkers goed verdeeld over de plank.

Mij werd uitgebreid verteld hoe je moet zagen zonder 'haartjes' en wat het verschil is tussen de grove en de fijne zaagsnede.

Gaande de morgen begon ik een heel klein beetje te wennen aan het werk in de bouw en zag uit naar even gezellig koffie met een broodje. Wat denk je, om 10 uur pas roept Afra (geldzaken) ons voor de koffie met broodjes. Jongens, jongens wat een mooi moment ...

even zitten. Met z'n tien boven op het duin, kijkend naar de bijenstal in wording. Jaap had goede zin en ging de bijenkasten en raampjes enigszins herstellen en was daar goed druk mee. Gerrit kwam van het dak om de benen te strekken en ging even buurten bij Jaap. 'Gerrit wil jij even ...' Binnen vijf minuten zag ik Gerrit alweer op het dak. Onder een heerlijk zonnetje hebben we de hele dag hard doorgewerkt en mocht je nou denken; die jongens hebben een zware dag gehad, welnee, er is onder leiding van baas Willem heel veel timmer-techniek geleerd maar bovenal heel erg plezierig samengewerkt aan een prachtig bijenhuis. Tijdens de theepauze (10 min.) was het Harm die zei wel €100.000,- voor dit stulpje te willen betalen om er zijn vakantie in door te brengen.

314 Om 18.05 uur, de bus was al in zicht, lagen de pannen erop en was de buitenkant dicht.

waarderen en nodigde ons opnieuw uit om op woensdag 21 mei de klus nog even af te maken. Al snel had ik weer vijf carnicavrienden bijeen en zo gingen we (geleerd van de eerste keer) die dag met de tweede boot naar Schier. Wat begon met regen op Lauwersoog eindigde met een zonnetje op Schier. We keken bij aankomst opeens heel anders tegen 'ons stulpje' aan. Het was een prachtige bijenstal met wel 30 bijenvolken, die druk vlogen, zoals wij imkers dat graag zien. En maar één steekje de hele dag. Volgens plan-Willem moest vandaag de binnenkant en plafond klaar. De procedure bleef gelijk: hard werken, doen wat Willem en z'n mannen vroegen met een vaste 'maatvoerder' en een vaste 'zager' (het leek wel of we precies op elkaar waren afgestemd) en zie daar het prachtige resultaat op het eind van de dag.

Goede afstemming

Echt moe, maar met een geweldig goed gevoel zaten we op de boot achter een kop soep. Jongens, wat was dat lekker. Zo kan die wel weer dacht ik. Maar nee, Willem had onze oppermannen kennelijk leren

Terugkijkend op twee heel mooie dagen, mag ik namens de groep 'Zuidlarer' zeggen dat we heel veel respect voor Willem en zijn mannen hebben gekregen, want daar staat nu: *Een paleis voor bijen op Schier waar elke imker in Nederland trots op mag zijn.*

bijen CURSIEF

Rik Oldeven

'Liefde bijtjes'

Opa heeft bijen en kleinkinderen. Een combinatie die hem door zijn dochter – de moeder van de kinderen – niet in dank wordt afgenomen. Opa mag best bijen houden maar dan buiten bereik van de enige ware weelde in haar leven: de blonde dochter van bijna 3 en dito zoontje van ruim anderhalf jaar. Schatten van kinderen, in wie ze alles waarover ze beschikt tot in hun nokken toe belegd heeft. Wee degene die daar op welke wijze dan ook afbreuk aan doet.

Opa heeft die manier van beleggen achter zich. Weliswaar heeft ook hij destijds gedacht iets heel moois, buitengewoons en zeldzaams aan de wereldbevolking te hebben toegevoegd en er alles in gestoken wat hij in zich had, maar kwam gaandeweg tot de conclusie dat iedere moeder en vader zo over haar/zijn kroost denkt. Dus koopt hij op de rommelmarkt dat prachtig geïllustreerd kinderboekje over bijen van Harriet Laurey en Iliane Roels in de reeks *Bij de dieren thuis* en geeft zijn kleinkroost daaruit de beginnerscursus. Opa leest hun aan zijn bureau voor en de zestig jaar jongere vingertjes wijzen alles aan. 'Liefde bijtjes; liefde Majja'. Als opa voorstelt met het jonge spul naar zijn moestuin en zijn kippen te gaan, is dat geen probleem, maar ... : 'Niet naar je bijenstal', zegt de dochter. 'Hee pa, niet naar je bijenstal!'. Nadat hij hen de eieren heeft laten ontdekken, tellen en uithalen, kan opa het niet nalaten ze ook zijn bijen te laten zien. Hij tilt hen een voor een heel voorzichtig over de kasten zodat ze op de vliegplank kunnen kijken. Daar is het een drukte van belang. Vooral de darren zijn actief op dit uur.

Als ze 's avonds slapen gaan, zegt de een opeens: 'Zoem, zoem'. En de ander zegt haar na: 'Zoem, zoem'. 'Dat boekje van je, pa, heeft wel veel indruk op ze gemaakt', zegt de dochter. Opa weet wel beter. Opa's weten altijd beter. Ze hebben een verleden.

Tenen stolp als bijenkorf

Toon Brekelmans

Er werden in de loop van de geschiedenis, zoals bekend, verschillende soorten bijenwoningen gebruikt. In de Latijnse literatuur van de klassieke oudheid en de Middeleeuwen is zonder meer sprake van een bijenvat (*vas apium*), waarmee een stuk holle boomstam, een aarden vat, een tenen stolp of een strokorf bedoeld kan zijn. In het Duits wordt de tenen stolp 'Rutenstülper' genoemd, vandaar ook onze benaming. Hij is immers als een mand uit tenen of twijgen gevlochten. We hebben over de vlechtechniek van deze bijenwoning geen directe informatie gevonden, noch in de Latijnse, noch in de Middelnederlandse, noch in de latere literatuur. Toch is er indirect wel iets, namelijk een satirisch geschriftje van Philips van Marnix van St. Aldegonde van 1569: *Den Byencorf der H. Roomsche Kercke*. Hierin worden de wantoestanden van de rooms-katholieke kerk aan de kaak gesteld.

Titelplaat van 'Den Byencorf der H. Roomsche Kercke'

Marnix van St. Aldegonde werd geboren te Brussel in 1540 en overleed te Leiden in 1598. Hij was een voorvechter van de reformatie en aan hem wordt *Wilhelmus* toegeschreven. Bij het schrijven van zijn

satire moet hij zeker een oud bijenboek gebruikt hebben dat ons niet bekend is. Uit zijn geschriftje kunnen we het vlechten van een bijenkorf, de tenen stolp, afleiden:

Oude bijenkorf (Tenen stolp), Museum te Nasice, Kroatië

'Den byencorf dan, daer onse byen in wonen, swermen en hare honich maecken, wordt met taye ende stercke horden (staken) ende teenenonder een ghevlochten. Dese horden alsoo ghevlochten, moet men noch tot meerder dichticheyt daer over een clevende mortelplaester trecken, ghemaect van oude puyne oft kalcscherven wel cleyn tot pulver gestooten, met ghecapt stroy. Ghy moeght hier in oock wat jodenlijms oft bitumen vermenghen, welck is een seer taye clevende materie. Hier mede sult ghy een alsoo stercke mortel hebben, dat het met gheene hitte der sonne, noch natticheyt des reghens weycken noch splijten sal. De maeckers van dese byencorven, die wat schoons in de ooghen willen hebben, die maecken daerenboven noch sneeuwitte gypsus oft plaesteringhe, die met een witquispel oft quast over de corven wordt gestreecken ende maecken daer op allerley lustighe figuren ende beeldekens; want dat is schoon ende liefelijck in de ooghe, ende maeckt datter de byekens dies te liever in comen.'

Interessant is dat zo'n bepleisterde tenen stolp soms werd witgekalkt om er fraaie figuren op te schilderen. Of de bijen er dan liever inkomen, valt te betwijfelen. Jammer genoeg hebben we zo'n versierde korf nog niet in de heemkundige musea kunnen ontdekken.

Nog één keer flauwgevalle moertjes

Deze maand reageert Hayo Velthuis nog één keer vanuit verschillende invalshoeken op het verhaal over de bewusteloze koningin, naar aanleiding van de vele lezersreacties hierop.

Deze rubriek wordt gelezen, tenminste door sommige ontvangers van BIJEN. Dat constateert uw redacteur en vervolgens ook uw stukjesschrijver. Er staan dan ook leuke, wonderlijke waarnemingen in van allerlei aard. Vervolgens moet ik daar commentaar op proberen te geven. Ik kan dan wel een tekst inleveren van de gevraagde lengte, maar of dat dan ook een volledig of correct antwoord is op de vragen die je over zo'n wonderlijke waarneming kunt stellen, wordt door ons niet gegarandeerd.

Geen lijkwestie

Hoe onvolledig dat commentaar kan zijn blijkt uit de geschiedenis van de flauwgevalle moertjes. In het decembernummer van 2002 schrijft Wim Staring over dit verschijnsel dat zich voordeed bij het merken van enkele koninginnen. Ik schreef toen, dat het mogelijk een bedwelming was, veroorzaakt door het oplosmiddel van de lijm of verf. Lowie Veenstra reageert daarop in het maartnummer van 2003. Hij maakte het flauwvallen van de jonge moeder mee nog voordat er een lijm- of verfpot aan te pas was gekomen! Ik zocht er allerlei boeken op na, maar nergens vond ik iets over flauwvallende moeren. Ik besloot mijn commentaar dan ook met de conclusie, dat de Nederlandse imkers met deze waarnemingen bijengeschiedenis schreven en ik vroeg om verdere vermeldingen.

Vele reacties van de lezers

In haar inleidende zinnen bij het stukje van Lowie schreef Astrid al, dat naar haar mening, het laatste woord hierover nog niet was gezegd. En zij heeft gelijk gekregen! In de dikke en ook wel in sommige dunneren boeken wordt wel degelijk over het verschijnsel geschreven, maar dan heet het katalepsie (Duits) of catalepsy en epilepsis (Engels).

Een eerste reactie kwam van Albert de Wilde. Hij heeft meerdere keren het flauwvallen van moeren meegemaakt, met name wanneer hij de koningin in een merkbuisje probeerde vast te zetten; daarbij treedt blijkbaar stress op. Lijmgeuren hebben er niets mee te maken. Sinds hij is afgestapt van het gebruik

van het merkbuisje en 'uit de hand' merkt, trad het euvel niet meer op. Onno Bakker stuurde een artikel op dat verscheen in 'Bienenvater', uitgave 4 van 2001, pagina 18-20. Dat artikel is van dr. Moosbeckhofer en getiteld 'Königin in 'Koma''. En Toon de Groot stuurde het artikel van A. Schotanus op dat verscheen in het maartnummer van het 'Maandblad van de Vlaamse Imkerbond' getiteld 'Koningin in katzwim' en waarin ook het woord spierverstijving wordt gebruikt, een woord dat ik intussen ook in Duitse artikelen tegenkwam.

Bij de vleugels beetpakken?

Al met al hebben we nu een hele lijst met termen, waarmee het verschijnsel wordt aangeduid. Met die woorden zoekend in de index van de dikke bijenboeken vind ik dan wel beschrijvingen van het verschijnsel en van de omstandigheden waaronder het optreedt, maar over de oorzaak weten we nog steeds niets.

Het flauwvallen van de moeren betreft steeds jonge moeren, die bevrucht en pas aan de leg zijn. Het treedt op bij het vastzetten of vasthouden. Een bepaalde manier van klemmen van de moeder, zoals Albert de Wilde beschrijft, kan ik niet als oorzaak vinden, want Borchert (1966) schrijft dat het gebeurt wanneer je de koningin bij de vleugels pakt in plaats van tussen duim en wijsvinger, waardoor ze met de poten geen houvast heeft. In het merknietje heeft ze dat wel, en het vrijhangen van de poten lijkt me dan ook niet de onmiddellijke oorzaak van de stressreactie. Ook in de Engelstalige literatuur wordt geschreven, dat het aan haar vleugels oppakken van de koningin de directe oorzaak is. Het betreft steeds jonge, actief leggende koninginnen. Bij het oppakken buigt de koningin het achterlijf naar voren en verstijft dan meteen. Ze blijft doorgaans enkele minuten, maar soms wel een uur in deze verstijfde toestand, terwijl er intussen eitjes uit het achterlijf kunnen komen. Wanneer ze weer bijgekomen is, hervat ze haar normale legactiviteit en is er spoedig niets abnormaals meer te zien.

Jonge pasleggende koningin

Opmerkelijk is het, dat katalepsie als ziekte wordt beschreven, als een zenuwstoring. De literatuur erover vind je dan ook in hoofdstukken, of in de

complete boeken, gewijd aan ziekteverschijnselen. Ook ons woord stress duidt op overmatige spanning. Of dat een goede invalshoek is staat niet vast, want waarom zou dan een nog niet leggende jonge koningin, evenals een wat oudere leggende koningin tegen die stressfactoren wel bestand zijn? Het is merkwaardig, dat het een reactie is van de koningin bij het begin van haar eileggen. Ik ben altijd geneigd de vraag te stellen waartoe de dingen dienen. Zou het een rol kunnen spelen bij een stille moerswisseling, waarbij de jonge koningin nog niet volledig is geaccepteerd en de oude nog niet door haar dochters is verwijderd? Toch nog onopgeloste vragen dus, waarover we nog menige avond kunnen fantaseren, maar waarvan het onderzoek heel moeilijk zal zijn.

Moosbeckhofer schrijft, dat Jordan (1959) denkt dat bij de jonge koningin het ovarium tegen de zenuwcentra drukt, die zich aan de buikzijde van het achterlijf bevinden. Als remedie raadt Jordan dan ook aan, die buikzijde zachtjes te masseren met de knop van een speld, maar dat wordt door de andere

schrijvers niet van hem overgenomen. Dat de moeder niet meer bijkomt van haar spierversijting komt blijkbaar hoogst zelden voor, en mogelijk is dat dan meer het gevolg van de para-medische behandelingen die de imker toepaste. Daarom dus de raad om gewoon rustig te blijven als het u ooit overkomt, doorgaan met merken en de moeder eventjes in een kluisje laten betijen, voordat ze teruggaat in het volk.

Hayo Velthuis

Heeft u iets wonderlijks meegemaakt bij de bijen? Laat andere imkers ervan meegenieten! De redactie nodigt u uit om uw waarneming op te sturen per brief, schijf of e-mail aan schoots7@zonnet.nl of redactie@vbbn.nl.

Hayo Velthuis kan er een aanvullende of toelichtende reactie op geven.

317

bijen

PPO-BIJEN

Themadag winterbehandeling tegen de varroamijt

Christ Smeekens

Op 13 december 2003 is er een themadag over winterbehandeling tegen de varroamijt. Een duurzame geïntegreerde bestrijding biedt het meeste perspectief bij die bestrijding. Hierbij worden, op het goede moment, de juiste methoden en middelen gebruikt die zo weinig mogelijk nadelen hebben voor milieu en volksgezondheid.

Tijdens de broedloze periode in de winter zijn er mogelijkheden om de varroamijt te bestrijden. Indien er na de najaarbehandeling nog veel mijten in de bijenvolken zijn achtergebleven kan dit door een winterbehandeling alsnog worden gecorrigeerd. Door PPO-Bijen wordt op 13 december een themadag georganiseerd over winterbehandelingen tegen de varroamijt. Deze themadag vindt plaats bij PPO-Bijen, Ambrosiusweg 1 te Hilvarenbeek.

Indien de weersomstandigheden geen demonstratie met bijenvolken toelaten zal toch de werkwijze met oxaalzuur en melkzuur gedemonstreerd worden.

Programma

- 10.00 uur: Inleiding over duurzame geïntegreerde varroabestrijding
- 10.45–13.00 uur: Demonstraties gebruik melkzuur en oxaalzuur in bijenvolken in winterrust. Met oxaalzuur zal de druppelmethode, de sproeimethode en de verdampingsmethode worden gedemonstreerd. Van melkzuur zal de sproeimethode worden gedemonstreerd.
- 14.00–17.00 uur: Herhaling van het ochtendprogramma.

Indien u aan deze themadag wilt deelnemen dan graag uiterlijk 10 december bij ons aanmelden. Graag ook melden of u aan het ochtend- of aan het middagprogramma wilt deelnemen zodat wij deze dag goed kunnen laten verlopen. Voor koffie en thee wordt gezorgd.

Aanmelden kan telefonisch tijdens kantoortijden, 013-58 33 340 of E: infobijen.ppo@wur.nl

Terug naar kleine bijen? (3)

De overgang naar kleinere cellen

Thomas Kober

Door een geslaagde verandering van de doorsnede van de cel naar 4,9 mm had er bij de in deel 2 van deze serie artikelen genoemde imkers een snellere ontwikkeling van de volken plaats ten gevolge van een grotere vitaliteit. Die had ook een goed gevolg voor de weerstand tegen ziekten en parasieten. We wijzen er hier nog eens uitdrukkelijk op dat bijen uit kleine cellen geen gegarandeerde oplossing bieden voor het probleem van de varroamijt. Bovendien is de verandering naar een kleinere maat cellen niet gemakkelijk te realiseren.

318

De genoemde effecten treden evenwel pas op als de volken zelf kunstraat van 4,9 mm zonder onregelmatigheden uitbouwen en onberispelijk bebroeden.

Daarvoor is meestal een moeizaam veranderingsproces nodig dat gewoonlijk met een verandering, respectievelijk strenge selectie op afstamming van de bijen gepaard gaat.

Omdat intussen ook in Europa kunstraat van 4,9 mm te koop wordt aangeboden, hebben hier al enkele imkers met de verandering geëxperimenteerd. Helaas met weinig succes tot nu toe! Erik Osterlund uit Zweden, die zich als eerste Europese imker met dit

probleem bezighield, beschrijft zijn vroege ervaringen zo: Ik heb in de zomer van 2000 70 van mijn 100 volken getest en ze kunstraat met 4,8 mm middellijn gegeven. Daarbij werd telkens een hele bak met 12 halfhoge ramen opgezet. Eén(!) volk bouwde de kunstraat verrassend goed uit, 10 anderen deden het bevredigend. Tien volken waren helemaal niet in staat de kunstraat uit te bouwen. Er ontstonden lelijke raten die ik om moest smelten. Ook de 44 volken die nog over waren brachten er weinig van terecht. Ze moesten via een tussenmaat (5,1 mm) overgezet worden. Bij het uitbouwen van kunstraat met kleine cellen in volken die daar niet geschikt voor zijn treden er twee verschijnselen op:

- Hele rijen cellen (meestal horizontale) worden na enige bouwhoogte geleidelijk smaller en eindigen dicht. Als gevolg daarvan worden de buurcellen groter. Zulke raten kunnen voorlopig geaccepteerd worden als de hoeveelheid dichte cellen binnen redelijke grenzen blijft.
- Geheel willekeurig worden dichte cellen gebouwd, vaak tot een derde van alle cellen. De rest wordt tot grote darrencellen uitgebouwd. Zulke raten moeten beslist direct verwijderd worden.

Geschiktheid van de volken

De koninginnen zorgen meestal zelf niet voor problemen, ze leggen zelfs bij voorkeur in kleinere cellen. Dit weerspiegelt ook de tendens, dat natuurlvolken in de ruimte voor de opslag van honing cellen bouwen die 0,3 – 0,5 mm groter zijn dan in de broedruimte. De meest geschikte volken zijn vermoedelijk die volken, die ondanks de opkweek in 5,5 mm cellen zichtbaar kleinere bijen produceren en bij afstammingen van volken, die om bepaalde redenen (heide-bedrijfsmethode, bio-imkerij) al vele generaties lang op natuurbouw gehouden worden. In zulke gevallen zou men de natuurbouw moeten meten.

Technische aanwijzingen

Als kunstraat met kleine cellen uitgebouwd moet worden, moet men zich eerst de vraag stellen of het volk grote cellen voor de opslag van honing nodig heeft of kleine voor de uitbreiding van het broednest. Bijgevolg kan men op de volgende manier te werk gaan:

- Gedurende de dracht bouwen de natuurbouvolken bij voorkeur grote cellen. Daarom geen kunstraat

13 december: Lezing Job van Praagh Aalster, of aalster-1, of 1, of ...?

Hoe kunnen we imkeren en daarbij tegelijkertijd op de ons bekende manier 'iets' tegen het vervelende zwermen ondernemen en ook iets aan selectie doen? We weten dat onze moeren na hun bruidsvluchten sperma van maximaal 25 darren ter beschikking hebben om daarmee hun nieuwe volk op te bouwen. Begrepen hebben we ook, dat deze darren omwille van de volkskwaliteit niet allemaal uit één volk dienen te zijn. Hoe meer goede volken uit de buurt darren leveren, des te beter kunnen de jonge volken ter plekke gedijen. Elk goed volk, dat geen kans heeft een aflegger te produceren is voor de bijenpopulatie ter plekke een genetisch verlies. Maar wat is eigenlijk een goed volk. En weet ik precies wat voor de na-teelt mijn beste volk is? Aan de hand van deze feiten wil dhr. Van Praagh duidelijk maken waarom hij het 'systeem Aalster-1' voor de Hollandse imkerij als moderne variant wil voorstellen. Zie ook in de kalender.

met kleine cellen gebruiken bij zware dracht (of bij sterk voeren)!

- Zwakke volken bouwen eerder kleine cellen dan grote omdat zij hun broednest willen vergroten.
- Kunst- of natuurzwermen zijn beter geschikt.
- Kunstraat in het centrum van het broednest of tussen raten met broed hangen.
- Hoogstens twee kunstraten tegelijk uit laten bouwen.
- Als er een darrenraat beschikbaar is vermindert dat de drang om kunstraat te veranderen in darrenraat.

Zelfs bij volken die kleincellige kunstraat goed uitgebouwd hebben, zijn er problemen bij de eerste broedcycli. De grote voedsterbijen hebben duidelijk problemen bij de broedzorg. In veel volken vindt men daarom raten broed met het bekende hagelschotpatroon, zoals men dat aantreft bij te oude koninginnen of bij extreme inteelt. Als er een deel van het broed is uitgelopen, zijn er spoedig kleinere voedsterbijen en lost het probleem zichzelf op.

In twee stappen te werk gaan

De beste ervaringen hebben we met zwakke kunstzwermen opgedaan, die eerst op kunstraat met een celdoorsnede van 5,1 mm werden gezet. Met deze middelmatige celgrootte kunnen bijna alle bijenvolken

uit de voeten. Om verwisselingen te voorkomen moeten de raampjes op de bovenlat gemerkt worden met de M voor medium (5,1) en de K voor klein (4,9 mm). Zodra er voldoende bouwbijen aanwezig zijn, die uit de middelmatige cellen gekomen zijn, dus na ongeveer 5 weken, kunnen kunstraten met 4,9 mm cellen gegeven worden, hoogstens twee tegelijk. Deze moet beslist direct tegen het broednest aan gehangen worden, beter nog tussen twee ramen broed. De raten met 5,1 mm cellen worden later naar het randbereik van het broednest verschoven. Daar kunnen ze zonder meer als zelden bebroede raten blijven.

De honingkamer

In niet beïnvloede natuurbouwvolken zijn de cellen in de honingopslagruimte groter. Daarom is het aan te bevelen in de honingkamer voortaan grote celmaten van 5,4 tot 5,5 mm in te zetten; te meer daar het uitbouwen van cellen met kleine maten daar bijzonder problematisch is.

Oorspronkelijk artikel: Zurück zur kleine Biene? Teil 3: Umstellung auf kleine Wabenzellen door Thomas Kober, Auerschmiede 7, 83737 Irschenberg
ImkerieKober@aol.com. Gepubliceerd in ADIZ, juni 2003, pagina 8 e.v. vertaald en bewerkt door M.J. van Iersel.

319

bijen

DE LEZER SCHRIJFT

Raampjes zonder draad of kunstraat

In de biologisch dynamische bijenhouderij is het gebruikelijk te werken met raampjes zonder draad of kunstraat. Enkele jaren geleden ben ik ertoe overgegaan deze raampjes te gebruiken. Omdat de raat echter niet zo stevig in het raampje zit is het lastig te gebruiken. Je moet het raampje goed recht houden of de raat breekt af.

De raampjes die ervoor gebruikt worden hebben aan de bovenkant een driehoekig latje waar de bijen hun raat aan bouwen. Om steviger vastzittende raten te krijgen en raten die je ook kunt slingeren, heb ik het volgende bedacht: als de driehoekige vorm de bijen uitnodigt te bouwen, waarom dan niet ook aan de zijkant driehoekige latjes?

Aldus raampjes gemaakt met zowel aan de toplat als aan de zijkanten driehoekige latjes. En wat blijkt... ze bouwen keurig rondom vast!

Stevig genoeg om te slingeren of voor heerlijke raathoning!

Ik heb deze latjes aan collega-imkers uitgedeeld om uit te proberen. Het werkt prima mits de kasten goed horizontaal staan, hellen ze over dan werkt het niet. De bijen bouwen hun raat loodrecht naar beneden en komen dan niet keurig op de onderlat van het raampje uit. Het wordt dan een 'brouwseel'. Bij deze raampjes is het spannen van de draden natuurlijk overbodig.

Van het afwezig zijn van deze metalen draden zegt men dat het de communicatie in het volk verbetert, de draden zouden 'stoorzenders' zijn voor trillingen. Verder is mij gebleken dat wanneer ik zowel ramen met kunstraat als met driehoekige latjes in het volk heb, ik de koningin vrijwel altijd vind op de zelfbouwraat.

Voor meer info kunt u me altijd mailen of bellen. met vriendelijke groet Wendy Frehé, Stevensbeek (N.-Br.), 0485-38 13 39, E: frehe@hetnet.nl
Wendy Frehé, Stevensbeek

Tientallen bijen doden Boxtels paard

Jan van de Veluwe

Diverse dagbladen van rond 20 mei 2003 maakten melding van een paard in Boxtel, dat door tientallen bijen zou zijn doodgestoken. Al zoekend naar de omstandigheden waaronder dat heeft plaats gevonden is het goed hierbij even stil te staan.

Gedurende de laatste halve eeuw zijn nagenoeg alle landbouwparken van het toneel verdwenen om plaats te maken voor een tractor. De vroegere trekpaarden verrichtten toentertijd de bekende werkzaamheden rond de boerderij, waarna ze op de uitgestrekte weilanden, al dan niet te midden van het rundvee, konden rondlopen. Dit type boerderijpaard is thans definitief verleden tijd!

Tijdens de laatste decennia 'arriveerde' een ander soort paard, met name het ponypaard, alsmede vele zogenaamde luxe paarden. Deze dieren, ook wel knuffel- of hobbydieren genoemd, zien we thans verschijnen in de dorpse sfeer van het platteland. Gelijktijdig hiermede kwamen de ponymaneges van de grond, waar vooral de jeugd zijn passie voor dieren kan uitleven. Het probleem is echter, dat deze 'knuffelpaarden', in tegenstelling tot de vroegere landbouwparken, slechts over een beperkte loopruimte (vluchtruimte) beschikken en bovendien in de meer bevolkte gebieden terecht komen. Aangezien ook daar veel imkers wonen, is het niet denkbeeldig, dat er eens een botsing tussen een paard en een 'aantal' bijen kan plaatsvinden.

Enkele tientallen jaren terug was het nog ondenkbaar dat zich binnen een straal van 100 meter van mijn woning een manege zou bevinden en iets verder, op het voormalige militaire terrein van het vliegveld Teuge, een groep Shetland-ponies zou rondlopen. Gelukkig bezit de eigenaar van die manege, aan de rand van het dorp, een circa 5 meter hoge ligusterhaag die als een barrière dienst doet. Aangezien ik niet wil dat één van mijn burens last ondervindt van mijn bijen heb ik zowel mijn kasten- als korvenstal afgeschermd door een 2,5 m hoge coniferenhaag. Tot dusver hebben zich gelukkig geen problemen voorgedaan.

Een ander aspect is het bijenras. Er bestaan enkele rassen die zeer goedaardig zijn en geen problemen opleveren. Anderzijds is de imker met een inlands bijenras afhankelijk van de bevruchting van de koningin. Sporadisch komt het voor, dat er sprake is van een kwaadaardige moeder of zoals Duitsers zeggen 'das

sind bestimmt böse Bienen'.

Een andere oorzaak van onvriendelijkheid is, dat bij het oogsten van de honing geen, of onvoldoende proviand voor de bijen (het broed!) wordt achtergelaten. Volgen hierop ook nog een paar weken waarin er vanwege de lage temperatuur en regen niet gevlogen kan worden, dan is het niet ondenkbaar, dat de bijen onvriendelijk worden. Ik spreek niet direct van een hongerszwerm maar ik weet uit ervaring, dat de bijen dan beslist onprettig gestemd zijn.

Op ongeveer 15 meter achter het paard is een bijenstal met twintig volken zichtbaar. Zo vroeg in het jaar is de haag nog niet dicht begroeid. Foto: C.G. Lukkenaer.

Conclusie

- Houdt rekening met hobbypaarden in je naaste omgeving.
- Zorg voor een goede afscherming (coniferen, liguster, beukenhaag) van je stal, zeker aan de voorzijde.
- Laat bij het honing oogsten altijd voldoende voorraad achter, met name ten behoeve van het broed.
- Bezit je werkelijk een uitgesproken 'rotvolk', ruim het dan op.

Paarden moeten kunnen vluchten voor bijen

Bijen en paarden kunnen heel goed bij elkaar in de buurt leven. Soms zijn er echter omstandigheden waarbij er problemen kunnen optreden. Bijen zijn geen agressieve dieren maar verdedigen zich wel. Elke imker weet dat er een aanleiding is waardoor het steekgedrag opgeroepen wordt en zeker zo goed weten we dat het dan zaak is de verontruste bijen snel te kalmeren. Als mens of dier in de nabijheid van een bijenvolk gestoken worden, is wegvluchten de meest gebruikelijke reactie. Dat is precies wat de bijen willen bereiken. Als naar het idee van het bijenvolk de rustverstoorder weg is, verdwijnt ook het steekgedrag. Maar als mensen een dier als bijvoorbeeld een paard opsluiten in de onmiddellijke omgeving van een bijenvolk kan zo'n dier niet vluchten als het een steek oploopt.

Ik heb zelf eens iets dergelijks meegemaakt. Mijn bijenstand (20 volken landras) staat naast een weiland, waarin altijd paarden staan en waarmee nooit problemen zijn. Tussen de bijen en het weiland is een heg van 2,50 m hoog. Er ontstond een probleem toen de boer zijn wei in twee delen verdeelde om het begrazen te kunnen regelen. Met de nieuwe indeling werden de paarden op korte afstand (10 meter) van de bijen opgesloten op een klein stukje weiland. Ik heb de boer gewaarschuwd voor problemen, maar hij wuifde die waarschuwing weg en zei dat er nog nooit iets gebeurd was en dat hij wel zou zien. Nou, enige tijd later was het zover.

Een vicieuze cirkel

Ik kwam bij mijn bijen en hoorde het paard in de wei op en neer draven, maar dat gebeurde wel vaker. Mijn bijenvolken waren onrustig. Omdat het paard maar op en neer bleef galopperen ging ik kijken en zag meteen dat het paard werd lastig gevallen door de bijen. Ik heb het paard meteen uit de wei gehaald en op stal gezet. Het paard begon enige tijd later op een vreemde manier met zijn hoofd te slaan en is naar aanleiding daarvan met succes behandeld door een veearts. De wei werd anders ingedeeld en het probleem was opgelost.

Ik heb erover nagedacht wat daar gebeurd kan zijn en volgens mij is het op de volgende manier gegaan: Het paard heeft door een of andere oorzaak een steek opgelopen. Het is daarvan geschrokken en wilde weglopen. Dat kon niet. Het paard zocht al dravend een uitweg. Dat gedraaf maakt de bijen

onrustig. De bijen zoeken de rustverstoorder en steken het paard opnieuw. Het paard gaat nog wilder galopperen wat de bijenvolken nog meer opjaagt. Enz., enz.

Een bijzondere vorm van onrust

Als ik een cursus geef voor beginners, laat ik hen hun oor op de dekplank leggen en dan stamp ik op ongeveer 15 meter afstand een keer op de grond om de cursisten te laten ervaren hoe gevoelig bijenvolken zijn voor onrust. De cursisten horen het volk dan opbruisen. Als ik met een stamp op de grond op zo'n afstand een bijenvolk kan verontrusten, wat moet dan wel niet de invloed zijn van het gedreun van zo'n galopperend zwaar paard. Het paard jaagt zelf de bijenvolken op die op hun beurt het paard in paniek brengen. Een paard mag daarom niet op korte afstand van de bijen worden opgesloten. Bij deze vorm van onrust helpt een heg of schutting niet. Bijen die in paniek zijn laten zich door een heg niet tegenhouden. De haag helpt slechts om een eerste toevallige steek te voorkomen.

M.J. van Iersel, Udenhout

321

Lidmaatschap VBBN 2004

Marga Canters

Bij dit novembrisnummer treffen VBBN-leden een acceptgirokaart aan waarmee de contributie voor het jaar 2004 betaald kan worden.

Als u er voor zorgt dat uw betaling eind december/begin januari door ons ontvangen is, zorgen wij voor een ononderbroken toezending van het maandblad BIJEN.

- Wilt u niet vergeten, bij verhuizing, tijdig aan het secretariaat van de VBBN in Wageningen uw nieuwe adres door te geven. Wij zorgen dan voor een ononderbroken toezending van **BIJEN**.
 - Ook als u wilt overstappen naar een andere subvereniging, horen wij dit graag zo spoedig mogelijk van u.
 - Eventuele opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december 2003 schriftelijk te geschieden (ontvangen wij uw opzegging ná 1 december 2003, dan bent u over het jaar 2004 toch de contributie verschuldigd).
- Wilt u in dit schrijven uw debiteurnummer vermelden, u kunt dit vinden op de bijgesloten acceptgirokaart en op de adreswikkelt.

U kunt dit schrijven richten aan:

Ledenadministratie VBBN
t.a.v. mw. M.J.E.M. Canters
Postbus 90
6720 AB Bennekom
faxen: 0317-42 41 80 of E-mailen: vbbn@vbbn.nl

Bij voorbaat dank voor uw medewerking

Bij gepraat (21)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

'Een dag die ik niet had willen missen', dat was de reactie van een lid na afloop van ons Imkerbonduitje naar de afdeling Blaricum en het arboretum van de Universiteit te Utrecht op 6 september jl. De ontvangst door de leden van de afdeling Blaricum was zeer hartelijk en goed georganiseerd. Op een boeiende wijze kregen wij een uiteenzetting over de historie van het boerderijendorp Blaricum met zijn oude en huidige inwoners die thans in merendeel tot een andere welstandscategorie behoren. De bijenschans naast de plaatselijke begraafplaats is in 1991 met behulp van de gemeente en subsidie van de provincie tot stand gekomen. De stal is ruim opgezet en door zijn vorm en het feit dat de stal deels uitgegraven is, zeer bijzonder.

• Een opmerkelijk detail was de bijenzwerm in de boomstronk naast de stal alsook het beschikken over een zaaiakker in de omgeving van de stal. In het arboretum kregen wij een lezing van Frouke Hofstede over 'wat zijn angeloze bijen en wat is hun relatie met honingbijen?' Het is heerlijk mensen te ontmoeten als Frouke, die met bezieling en liefde voor het vak haar kennis op ons overbracht. De sheets van haar PowerPoint presentatie zijn op ons secretariaat beschikbaar tegen kopie- en verzendkosten.

• Onder begeleiding van een gids werden de thematuinen (b.v. gegroepde planten rond thema verf, religie, geneeskunst etc.), de rotstuinen, voorbeeldtuinen en de op die dag gehouden vaste plantenbeurs bezocht.

De opzet van de dag was geslaagd en de leden van verschillende afdelingen legden onderlinge contacten.

• Op 5 september met Bas Gouda en Claudio van de Weetering bij Geer Jansen de financiën van 'Vrienden van Ambrosiushoeve' over het afgelopen boekjaar gecontroleerd en in orde bevonden. De jaarvergadering d.d. 13.09.2003 werd uitstekend geleid door M. de Haan die, gegeven het feit dat PPO-Bijen zich mogelijk in Wageningen gaat vestigen, zich als stateloos promotor/gebruiker van het arboretum voor een zeer moeilijke opgave gesteld ziet. Het zal moeilijk worden om haar doelstellingen met een eventuele nieuwe eigenaar van de gronden te zien verwezenlijken. (Gelet op het bijzondere karakter en de historische waarde van de tuin zijn mede i.v.m. de oude afspraken omtrent het onderzoekscentrum, terzake door de delegatie van de Bedrijfsraad in het overleg met dhr. Vink van het ministerie LNV d.d. 26.09.2003 nadere vragen gesteld).

Het arboretum blijft voornamelijk tot en met de tweede helft 2004 te bezoeken op afspraak door o.a. groepen. Voor jongeren is door Jan Piet Frens een natuurspad voor de jeugd gemaakt. Aansluitend en na een consumptie buiten in het zonnetje bij het 'Ir. Mommerspaviljoen' werd de bijenstal van de plaatselijke vereniging in Reusel (N.B.) bezocht. Op een unieke locatie is wederom met behulp

van de gemeente een prachtige bijenstal gebouwd met les- en slingerruimte en zelfs een invalidentoilet. De toelichting van Pierre Sanders op de totstandkoming en het gebruik van de stal zou evenals de stal in Blaricum tot voorbeeld kunnen dienen voor die afdelingen die initiatieven in deze richting willen ontwikkelen.

• De Monumentendag in Gendt op zondag 14 september jl. werd opvallend goed bezocht en de belangstelling van jong en oud voor de bijen was groot. Het historische verhaal van Bart Hartjes, dat de voor consumptie ongeschikt gemaakte suiker met peper op een tafel werd gestrooid, om vervolgens de peper (lichter dan suiker) eruit te blazen, ging er op deze mooie historische dag in als kook.

• De Bedrijfsraadvergadering van 22.9.2003 heeft eindelijk de door ons gewenste duidelijkheid gegeven over structuur, de commissies en de delegaties die tot de Bedrijfsraad behoren.

• Op uitnodiging van de VBBN afdeling Eengezindheid uit Eerbeek bezocht ik de zeer gezellige en sfeervolle 95ste honing- en bijenmarkt op zaterdag 27 september jl. van 10.00-14.30 uur.

Een keur van kramen stond opgesteld en bekende imkergezichten waren op zoek naar nieuwtjes of vertelden over eigen vindingen en bevindingen. Wie goed zijn oor te luisteren legt bij dit soort bijeenkomsten kan er veel van opsteken.

Uiteraard werd er ook gesproken met delegatieleden van de Bedrijfsraad die de dag hiervoor nog gesproken hadden met dhr. Vink van het LNV. Aangezien dit jaar nog geen besluit te verwachten valt over het voorstel van de Bedrijfsraad een preventie-/voorlichtingsplan te betalen als de overheid de bestrijding m.b.t. het Amerikaans vuilbroed voor haar rekening neemt, zal de door de ledenvergadering goedgekeurde contributieverhoging van €3,- m.i.v. 2004 niet plaats vinden. De verhoging van de contributie i.v.m. de kostenverhoging van het maandblad zullen bekend zijn na 10 november wanneer de begroting van het blad 'BIJEN' wordt vastgesteld. (zie ook 'Bijgepraat 17').

• In een volgende bijdrage zal ik u verslag doen over de bestuursvergadering van 29 september, het federatief overleg van vier imkerorganisaties op 1-10-2003, de honingkeuring Laga 4-10-2003, de eerste indrukken cursus honingkeurmeester, de bijeenkomst bijengezondheidscoördinatoren en drachtplantenvertegenwoordigers van de afdelingen 25-10-2003, etc.

Uit het Hoofdbestuur

Vergadering 28 augustus 2003

Rob Nijman, secretaris VBBN

Na de vakantieperiode is het HB op woensdag 28 augustus weer aan de slag gegaan. Een belangrijk deel van de ver-

gadering bestond uit het bespreken van het concept beleidsplan 2004-2009 en het concept activiteitenplan 2004.

De opbouw van het beleidsplan is als volgt: na een voorwoord komt de situatiebeschrijving en analyse. Binnen dit hoofdstuk worden de Vereniging en Afdeling Handel beschreven. Vervolgens komt er een stuk over externe invloeden met een analyse. In de analyse zijn vier punten geïnventariseerd, te weten: sterke en zwakke punten, kansen en bedreigingen. In het tweede hoofdstuk wordt het strategisch plan beschreven. Als eerste de missie. Voor de missie hebben wij ons laten inspireren door de uitroep in de musical 'de drie musketiers': één voor allen, allen bij één'. Hierna wordt dit verder uitgewerkt in doelstellingen, doelgroepen en strategie.

Hoofdstuk 3 van het beleidsplan bestaat uit zes specifieke onderwerpen:

1. PR, werving, promotiebeleid;
2. Onderwijs;
3. Dracht;
4. Bijenproducten;
5. Bijengezondheid;
6. Commerciële imkerij-activiteiten, o.a. bestuiving.

Ook is het activiteitenplan voor 2004 met elkaar doorgenomen. De inhoud hiervan zijn de zes specifieke onderwerpen uit het beleidsplan. Elk onderwerp is zo beschreven dat de genoemde activiteit(en) voor het jaar 2004 ook in dat jaar zoveel mogelijk kunnen worden afgerond. Bent u benieuwd naar de inhoud van deze twee documenten? De twee concepten, het beleids- en activiteitenplan zijn besproken op de vergadering van HB en groepen op zaterdag 20 september 2003. Hierna gaat het groepsbestuur deze twee stukken bespreken op de groepsvergadering van uw groep. Dus dit najaar. Gezien het belang voor de toekomst van de VBBN roept het HB de subverenigingen op om gehoor te geven aan de uitnodiging van de groepsvergadering in uw omgeving. Op 1 januari 2004 moeten alle reacties uit de groepen binnen zijn bij het HB. Na eventuele aanpassing worden beide stukken gereedgemaakt voor de besluitvorming in de komende Algemene Ledenvergadering op zaterdag 27 maart 2004.

Vergadering Hoofdbestuur/ groepen VBBN 20 september 2003

Zaterdag 20 september 2003 heeft het overleg tussen de leden van het hoofdbestuur en de bestuursleden van de groepen plaatsgevonden.

Bij de mededelingen is gesproken over de tot nu toe geringe respons op verschillende oproepen van de VBBN. In het komende blad BIJEN komt er op de grijze pagina's weer een aantal oproepen. Aan de groepen wordt gevraagd hier aandacht aan te besteden.

• Op 13 september jl. heeft de expositie van het Bijenhuis deelgenomen aan de Open Monumentendag. Dit jaar stond deze dag in het teken van de boerderij. Tijdens de openstelling van 11.00-13.30 uur hebben 73 bezoekers

het Bijenhuis bezocht. Tot nu heeft één van de bezoekers zich opgegeven voor een beginnerscursus.

Een paar mededelingen uit de groepen

- Binnen de groepen Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel-Oost werkt de werkgroep NON-BIJÉén aan een plan om in te spelen op de Europese regelgeving voor subsidies.
- Overijssel-Oost is druk met de LAGA. Ruim 1 miljoen bezoekers passeerden de poorten van deze tentoonstelling.
- Noord-Brabant heeft deelgenomen aan de Boerderijdag. Deze werd goed bezocht.
- Een volgend agendapunt is het beleidsplan 2004-2009 en het activiteitenplan 2004. De groepen zullen beide plannen in concept presenteren aan hun subverenigingen tijdens de najaarsvergadering. Opmerkingen moeten vóór 1 januari 2004 door het secretariaat VBBN zijn ontvangen.
- Vervolgens is gesproken over bijenmarkten. Door personele problemen en om economische redenen zal het Bijenhuis vanaf 2004 nog maar aan een beperkt aantal bijenmarkten deelnemen. Belangstellende subverenigingen kunnen voor deelname aan een markt gebruik maken van de aanhanger van het Bijenhuis. Deze aanhanger is gevuld met de meest gangbare verkoopartikelen van het moment van uitlenen.
- Door de commissie Onderwijs wordt gewerkt aan een regeling bijenteeltonderwijs Nederland. Op een vraag over de adviesprijs voor cursussen wordt geantwoord dat er bij de commissie Onderwijs een calculatievoorbeeld is te verkrijgen welke bruikbaar is bij het benaderen van subsidiegevers.
- In de rondvraag is aan het HB gevraagd actie te willen ondernemen tegen de prijsverhoging voor plaatsing van bijenvolken op de heide van defensie terreinen. Tot slot vanaf 1 januari 2004 zijn in het Bijenhuis 'diagnostic kits' voor AVB te koop. Kosten circa € 12,-.

Informatiedag nieuw honingkeuringsreglement

Op 13 december in NME-centrum 'De Papaver', Korftlaan 6 te Delft, aanvang 11.00 uur. Organisatie: Commissie Honing en VBBN groep Zuid-Holland. Honingkeurmeesters uit andere groepen zijn ook welkom, wel even aanmelden, want vol is vol! Lunchpakket en een honingproduct meebrengen. Inl.: D. Hofland, 070-36 82 934, E: mobidick@zonnet.nl

Dimethoaat opnieuw de oorzaak van spuutschade

Henk van der Scheer, hoofdbestuurslid VBBN

De afgelopen zomer was het helaas weer raak met spuit-schade bij bijen door het spuiten van dimethoaat tegen luis met name op aardappel. Uit informatie van de AID en van gedupeerde imkers blijkt het te gaan om enige tientallen gevallen. Dat is weliswaar minder omvangrijk dan in 1996 toen ongeveer 1000 volken werden getroffen,

maar toch. Het zullen je volken maar zijn. En voorts: als honingbijen de klos zijn door het spuiten met een bestrijdingsmiddel, dan mag worden aangenomen dat ook andere insecten die op de honingdauw afkwamen, zullen zijn gedood.

Een ongelukkige samenloop van omstandigheden

Op aardappel kunnen meerdere luizensoorten voorkomen. Meestal gaat het om de groene perzikluise (*Myzus persicae*), maar dit jaar was vooral de vuilboomluise (*Aphis nasturtii*) aanwezig op aardappel. Dat is een luis die niet door alle luisbestrijdingsmiddelen vengoed wordt bestreden. Plenum (met als werkzame stof pymetrazine) is tegen de vuilboomluise zeer effectief en dus het aangewezen middel, maar ongelukkigergwijs was dat middel tijdelijk uitverkocht. Nogal wat boeren grepen daarop naar het goedkope middel dimethoaat en spotten daarmee zonder (goed) te kijken of ook bijen op het gewas vlogen. Uit die handeling blijkt, dat niet iedere boer weet dat dimethoaat onvoldoende tegen de vuilboomluise werkt en/of dat hij te maken had met de vuilboomluise. Kortom: na de bespuiting met dimethoaat dode bijen en nog steeds vuilboomluise op de aardappelplanten. De AID Inspectie Noord en Oost heeft dat de boeren via de pers laten weten, maar het kwaad was toen al geschied. De boeren waren dus in overtreding, want ze hadden eerst moeten kijken of er geen bijen op de planten vlogen conform het Wettelijk Gebruiksvoorschrift van dimethoaat. De AID probeert nu tegen de betrokkenen verbaliserend op te treden. Dat valt overigens nog niet mee, want sommige boeren schijnen te zeggen, dat ze wel degelijk hebben gekeken alvorens met dimethoaat te spuiten en dat ze toen geen bij hebben gezien!

Bijen vlogen wel degelijk op aardappel

Bijen vlogen voor de bespuiting met dimethoaat wel degelijk op aardappel zo blijkt uit stuifmeelonderzoek door Drs. J. Kerkvliet. Hij onderzocht een paar honingmonsters van volken die in de buurt van aardappelvelden hadden gestaan, maar waarvan de honingkamers al waren weggehaald voor de bespuiting met dimethoaat plaats vond. In enkele daarvan vond hij stuifmeel van aardappel tot wel 10% van het totaal. Die vondst is nieuw voor Nederland. Voor zover bekend vliegen bijen niet op de bloemen van aardappel. Daarom wordt aangenomen dat het in de honing gevonden stuifmeel uit de bloemen is gevallen in de honingdauw op de bladeren en stengels en dat die honingdauw werd verzameld door de bijen.

Hoe nu verder?

Plenum is een effectief middel tegen (vuilboom)luise en als binnen een jaar ook Calypso (met als werkzame stof thiacloprid) zou worden toegelaten, dan heeft de boer twee effectieve middelen. Beide middelen zouden tamelijk onschuldig zijn voor bijen. Gaat het om andere luizen dan de vuilboomluise, dan zijn ook andere insecticiden inzetbaar met geen of weinig schade voor de bijen. Is dimethoaat dan nog wel nodig, gezien de gevaren van een bespuiting met dit middel voor honingbijen en andere insecten? Eén van de aspecten waarop bestrijdingsmiddelen bij toelating worden beoordeeld is het risico voor natuur en milieu. Het moge duidelijk zijn dat in geval van dimethoaat het risico voor de natuur erg groot is. Weliswaar is de huidige toelating zodanig dat in theorie geen spuitschade meer

zou mogen optreden, maar de praktijk wijst anders uit. Reden om met de verantwoordelijke instanties te praten over een verbod op toepassing van dimethoaat op aardappel na eind juni. Een verbod na die datum lijkt afdoende, omdat de problemen bij aardappel zich steeds in de zomer afspelen.

bijen

FAMILIEBERICHTEN

In memoriam

JANUS RAATS en JAN GEERTS

'twee dikke vrienden' zijn niet meer in ons midden.

Janus Raats overleed 25 januari jl. op 76-jarige leeftijd. Hij was vele jaren de erg accurate secretaris van de vereniging

Teteringen e.o., een functie die nu door zijn zoon André wordt vervuld. Janus had geruime tijd tussen de 30 en 50 bijenvolken welke deels werden ingezet voor de bestuiving terwijl met de andere naar diverse drachtgebieden werd gereisd. Bij de bedrijfswedstrijden

binnen de vereniging was hij erg actief hetgeen resulteerde in enkele jaren mogen deelnemen aan de bondswedstrijden met erg goede resultaten. Ook bij 'de strijd om de gele trui' van de reisgroep Bavel tijdens de koolzaadtocht in de IJsselmeerpolders was hij een geduchte tegenstander.

Jan Geerts overleed 26 juni jl. op 75-jarige leeftijd.

Hij was vele jaren, tot aan zijn overlijden, een uiterst actieve voorzitter van de vereniging Teteringen e.o. en vele jaren penningmeester van Kring de Baronie. Het aantal bijenvolken was ongeveer de helft van dat van zijn 'dikke vriend', die vrijwel altijd gezamenlijk op dezelfde drachtgebieden werden ingezet. Bij de koolzaadwedstrijd was hij een

grote gangmaker. Zijn bemiddelende rol bij de jaarlijkse spuitschade te Bavel en zijn werk als lid van de commissie 'financiën Bond van Bijenhouders' zullen erg lang in mijn geheugen blijven.

Samen waren zij bijzonder vaak op pad naar diverse activiteiten binnen de bijenhouderij zoals: vergaderingen en studiebijeenkomsten/-dagen van Kring de Baronie, de Bond van Bijenhouders ZLTO en de Vlaamse Bond, tentoonstellingen en bijenmarkten, open dagen, zelf bij Van Dam in Jubbega Friesland kwam je ze tegen.

Graag dank ik hen beide op deze wijze voor het vele werk dat zij binnen de bijenhouderij deden en wens mevrouw Raats en haar kinderen, de broers en zussen van Jan Geerts en ook de vereniging Teteringen veel sterkte toe om het verlies van 'twee dikke vrienden' te kunnen verwerken.

C.J. Roelen, oud-secretaris Kring de Baronie en oud-voorzitter Bond van Bijenhouders ZLTO